

RIJKS GESCHIEDKUNDIGE PUBLICATIËN

UITGEGEVEN IN OPDRACHT VAN
DE MINISTER VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN
(AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN)

GROTE SERIE

143

H. BRUCH

CHRONOGRAPHIA

JOHANNIS DE BEKE

's-GRAVENHAGE
VERKRIJGBAAR BIJ MARTINUS NIJHOFF
1973

RIJKS GESCHIEDKUNDIGE PUBLICATIËN

UITGEGEVEN IN OPDRACHT VAN
DE MINISTER VAN ONDERWIJS EN WETENSCHAPPEN
(AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN)
GROTE SERIE

143

H. BRUCH

CHRONOGRAPHIA

JOHANNIS DE BEKE

's-GRAVENHAGE
VERKRIJGBAAR BIJ MARTINUS NIJHOFF
1973

INLEIDING

I. JOHANNES DE BEKE

Aan Johannes, bisschop van Utrecht, en Willem, vorst van Holland, wenst Johannes de Beke, licet indignus attamen clericus, vrede en voorspoed. Aldus draagt de auteur met zelfbewuste bescheidenheid zijn werk op aan bisschop Jan van Arkel (20 november 1342 benoemd tot bisschop van Utrecht, 15 april 1364 tot bisschop van Luik) en Willem V (24 september 1346 door zijn moeder Margaretha tot stadhouder van Holland en Zeeland benoemd). Zijn werk, dat hij enkele malen als *Chronographia* aanduidt, een woord dat ook door Sigebertus Gemblacensis wordt gebruikt, is blijkbaar vóór die tijd geschreven, want hij zwijgt over alle gebeurtenissen na midden 1346. De titels die hij Willem geeft, *dux palatinus sive princeps Hollandiensis provincie*, zijn vaag genoeg om de mogelijkheid toe te laten, dat onze auteur in diens beginperiode schreef.

Het werk heeft hij uit vele geschriften *apud Egmondam* verzameld, met welke arbeid hij per septennium bezig is geweest.

Te Egmond: dat kan men bewijzen. Reeds Coster¹ heeft erop gewezen, dat Beke's bronnen vooral Hollandse zijn, en ons onderzoek heeft dat bevestigd: Sigebertus Gemblacensis is in één of misschien twee handschriften door de Egmondse annalisten gebruikt² en dus in Egmond aanwezig geweest, eveneens Beda *Historia Ecclesiastica* en Regino Prumiensis; verder zijn in Egmond ontstaan en dus in het klooster aanwezig geweest *Vita Ieronis*, *Vita S. Adalberti*, *Annales Egmondenses*, *Chronicon Egmondanum*, de Rijkkroniek van Melis Stoke en het *Chronicon* van Willelmus Procurator. Dat de *Vitae Willibrordi*, *Bonifacii*, *Gregorii*, *Radbodi* alsmede de *Passio Frederici* zich bevonden hebben in de Egmondse bibliotheek is zeer aannemelijk; daar was ook een Utrechts annalenwerk, waarbij we ons liever niet in subtiliteiten over *Annales Sanctae Mariae* of *Trajectenses deperditi* gaan begeven. Het is zeer wel mogelijk, dat Beke alles, zelfs de *Narracio de Groninghe*, te Egmond heeft kunnen vinden, al of niet tijdelijk. In ieder geval wordt zijn eigen opgave dat hij te Egmond heeft gewerkt³ door zijn bronnen bevestigd.

En bovendien: twee handschriften bevinden zich in één codex tezamen met het *Chronicon Egmondanum*; één handschrift noemt de kroniek *Cronica monasterii Egmondensis*, en er is een kroniek bewaard, die is samengesteld uit *Annales Egmondenses*, een zéér goed handschrift van Beke en Willelmus Procurator, terwijl de *Tabula Egmondana* gebruik maakt van twee verschillende Beke-handschriften.

¹ H. P. Coster, *Kroniek van Johannes de Beka*, Utrecht 1914, blz. 155 en 275.

² Laatstelijk Gorissen, *Sigeberti Gemblacensis Chronographiae Auctarium Affligemense*, Verh. Kon. VI. Acad. Wet., Klasse der Letteren n° 15 (1952), blz. 15-22.

³ De opmerking van Coster, a.w. blz. 155 noot 4, dat de woorden *apud Egmondam* niet in alle hss voorkomen, is irrelevant: ze behoren tot de oorspronkelijke text.

Wij twijfelen dan ook geen ogenblik, of de *Chronographia* is een Egmonds werk en Johannes de Beke heeft zijn werk te Egmond gemaakt.

En daar is hij dan ook gevonden door een huidige bewoner van het huidige Egmondse klooster, J. Hof O.S.B., die¹ een abdijsrekening uit 1344-45 van de hand van Willem van Rolland aanhaalt:

f° 59' Item haer Jan Beke van renten 3 lb.

Item denselven van lone 4 lb 10 s.

Hij hoort tot degenen die een uytprovende ontvangen. En nog eens op f° 63:

Item Sonendach na Jacobi doe men Margriete Gerard Heynensoen wijfs utinghe dede te Leyden, van heren Jacobs, heren Symons ende heren Jans Beken cost . . .

Sint-Jacobsdag is 25 juli; deze viel in 1345 op maandag; heer Jan Beke wordt dus vermeld 31 juli van dat jaar.

En nu hoeven we niet te twijfelen aan de juistheid van het bericht van zijn latere tijdgenoot Philippus de Leyden²:

Quis hodie lucilium cognovisset, nisi eum seneca suis epistolis illustrasset. Plus cesaris laudibus addiderunt scripta vergilii et lucani, quam omnes divitie quas de diversis mundi partibus multis laboribus adunivit. Quis laudis, que memoria, quis honor comitibus hollandie superasset, nisi felix cenobium sancti adalberti in egmunda et monastica vita pro tempore illorum facta et deinde brevi compendio Jo. de beka presbiter vigiliis eternasset.³

Philippus van Leyden heeft een exemplaar van Beke's kroniek in zijn bezit gehad, ons ms A1; zijn mededeling berust blijkbaar op in zijn tijd gangbare gegevens. Er staat wel niet, dat Beke in Egmond heeft gewerkt, maar zeker niet het tegendeel. Blijkbaar rekent Philippus van Leyden het klooster, de kloosterlingen en Beke onder één noemer.⁴

Hier wordt het eerst de naam als Johannes de Beka geschreven, welke naam gangbaar is geworden door de uitgave van Buchelius. Of deze spelling van Leyden afkomstig is of van de drukker van zijn werk, kunnen we niet nagaan.

Latere berichten zijn of van dit afgeleid of op fantasie berustend. Het laatste is het geval met Johannes Trithemius, bij wie we het volgende vinden:

Catalogus scriptorum ecclesiasticorum . . . Per . . . Dominum Johannem a Trittenham Abbatem Spanhemensem Anno MDXXXI.

f° 113 verso: Iohannes de Beka, natione theutonicus, clericus ecclesiae Traiectensis, vir in scripturis sanctis admodum studiosus et doctus et secularis philosophiae non ignarus, aedidit quedam ingenii sui non

¹ Bijdr. Gesch. Ned. XXI (1966-67), blz. 319-320.

² Fruin-Molhuysen, Ph. de Leyden, *De Cura Reipublicae et sorte Principantis*, OVR II n° 1, 1900, blz. 252.

³ *Editio princeps* Univ. Bibl. Utrecht I qu. 201 (Rariora), ongepagineerd.

⁴ F. W. N. Hugenholtz, *Enkele opmerkingen over Filips van Leydens „De cura reipublicae . . .”*. Bijdr. Gesch. Nederl. VII (1953), blz. 170.

contemnenda opuscula, de quibus ego vidi tantum opus simplici et aperto sermone conscriptum ad dominum Johannem episcopum Traiectensis ecclesiae, et Guilhelmu[m] ducem Hollandiae, de gestis pontificum Traiectensium, et comitum Hollandensium, quod à tempore sancti Willebrordi primi episcopi usque ad annum MCCCXLVI deducens praenotari voluit.

Chronicam Traiectensis ecclesiae li(ber) I. Igitur ab anno plasma. De caeteris nihil vidi. Claruit temporibus Ludovici quarti, et Caroli similiter quarti imperatorum. Anno domini MCCCL.

Het enige feitelijke in dit bericht is de aanhaling van de Chronographia; verder zijn het vage opmerkingen die op iedereen kunnen passen. Blijkbaar heeft Trithemius het bericht van Leydis niet gekend, al bezigt hij dezelfde vorm Beka.

De spelling Beka is overgenomen in de tot heden definitieve uitgave van Buchelius en is daardoor in gebruik gebleven. Furmerius gebruikt boven aan de bladzijden uitsluitend de vorm Iohannis de Beka, maar op het titelblad zet hij Iohannis de Beca, terwijl hij in zijn opdracht Becano en Becanum gebruikt. Dit laatste gaat kennelijk terug op Suffridus Petrus, die Bekensis en Becanus heeft geprobeerd. De uitgever van de tweede uitgave, Lap van Wavren, refereert in de door hem bewerkte index het opschrift Chronicon Iohannis Becae, ook in de korte levensbeschrijving achter die index. In de Nederlandse vertaling van na 1393 wordt hij Johan van der Beke genoemd, wat ik eens een aannemelijke gissing heb genoemd. Blijkens de Egmondse aantekening is de gissing onjuist.

II. DE CHRONOGRAPHIA

Ik heb, zegt heer Jan Beke, Johannes de Beke, cap. 1 reg. 5–9, deze historie der bisschoppen en graven met ijver verzameld uit geschiedwerken en andere bronnen te Egmond. De eenvoudigste verklaring van zijn woorden is, dat hij te Egmond heeft gewerkt uit Egmondse geschriften. Veel van zijn bronnen waren in de bibliotheek van het klooster aanwezig, de andere kunnen daar tot zijn beschikking zijn gesteld. Daarin, zegt hij dan verder, heb ik gedurende zeven jaar in voortdurende bezigheid het grootste deel van het werk gemaakt. Waarin? Er staat in quibus, wat niet op Egmond kan slaan, maar wat doelen moet op de gebruikte bronnen. Het grootste deel van het werk, plerumque laboris. Het is niet waarschijnlijk, dat hij bedoelt, het elders te hebben afgemaakt. Vermoedelijk bedoelt hij er niets bepaalds mee.

Is het werk af? Wij vinden enkele incongruenties, die bij nadere correctie verbeterd hadden kunnen worden. Hij noemt in cap. 72i reg. 30 Richardis zuster van graaf Willem II, maar hij wist blijkens cap. 61 wel beter. Aan het slot zitten ook nog enkele gebreken: in cap. 84g reg. 46 is de meest waarschijnlijke lezing die waar we

een open plek vinden voor een alsnog in te vullen datum, en in het laatste hoofdstuk 87b reg. 57 moet de autograaf enige regels hebben open gelaten. Verder is het slot nogal abrupt, nogal willekeurig, al kan men het wel goedpraten door te zeggen, dat het werk eindigt met het optreden van Willem V, aan wie het in de eerste regels is opgedragen. Heel erg gaat dat goedpraten niet, want de opdracht zal wel na het voltooien van de hele kroniek zijn geschreven.

Na de dood van Willem IV is Holland door Lodewijk van Beieren als keizer en landheer opgedragen aan zijn vrouw Margaretha. Ze komt met groot gevolg, apparatu pulcherrimo, naar Holland en wordt daar ingehuldigd. Dat was april 1346. Vervolgens gaat ze naar Beieren terug, nadat ze haar zoon als plaatsvervanger heeft aangesteld, *filio suo commendavit*. Dat is het laatste bericht van Beke, de datum was 24 september 1346. Er gebeurt dan heel veel: hernieuwde strijd met de bisschop, twisten onder de Hollandse adel, overlijden van keizer Lodewijk in 1347, inmenging van de koning van Engeland; het is niet denkbaar, dat Beke daar niets van zou hebben bericht, indien hij het had beleefd op het ogenblik dat hij met het schrijven van zijn kroniek ophield.¹

Een uiterlijk kenmerk voor een terminus ante quem zien wij in de *Bella Campestris*, die wij geschreven achten uiterlijk 1348² met gebruikmaking van o.a. de *Chronographia Johannis de Beke*.

De meeste handschriften hebben geen titel boven het werk. Alleen F heeft boven de opdrachtbrief staan: *Incipit epistola Iohannis Beec clerici cum cronica pontificum Traiectensium et comitum Hollandensium*, terwijl de eigenlijke kroniek wordt aangeduid met: *cronica monasterii Egmondensis historiographie conscripta de gestis pontificum Traiectensis ecclesie simul et actis principum Hollandensis provincie*.

Wij hebben daarom de vrijheid genomen, een nieuwe titel aan het werk te geven, waarbij we het woord *Chronographia* gebruiken, dat in de opdrachtbrief tweemaal (cap. 1 reg. 4 en 29) voorkomt en later nog een keer (cap. 38a reg. 17): *presens cronographia*.

Behalve de opmerking van de auteur dat hij zeven jaar eraan heeft gewerkt (welke

¹ Nog altijd is de beste beschrijving van deze gebeurtenissen te vinden bij Waller Zeper, *Jan van Henegouwen*, 's-Gravenhage 1914, aan te vullen met Rutgers, *Jan van Arkel*, Groningen 1970, ongeveer blz. 29-65.

² Rutgers, blz. 34 noot 80, vermeldt slechts mijn datering tussen 1346 en '48 en die van Coster 1349-1350. De datering van de *Bella Campestris* berust hierop, dat er zeven veldslagen zijn beschreven waarin graaf en bisschop „corporali affuerunt presencia”. Dat mag men wat soepel opvatten, want bij de vierde veldslag (1076) is de graaf afwezig. *Bella* zijn geschreven na de *Chronographia* van Beke (dus 1346) en vóór een achtste slag. Men kan als zodanig rekenen de oorlog die in juli 1348 begon: bisschop en graaf waren beiden in de strijd. „Willem de Verbeider daagde op 6 september bisschop en stad uit de volgende dag (nota bene een zondag), of uiterlijk de dinsdag erop slag te leveren tussen IJsselstein en Jutfaas. Of het tot een veldslag gekomen is, is niet bekend.” (Rutgers, blz. 57).

Ik neem aan, dat de *Bella Campestris* zijn geschreven vóór deze gebeurtenissen, maar geef toe, dat de schrijver zodanig retrospectief kan zijn geweest, dat hij zich voor de eigentijdse gebeurtenissen weinig interesseerde. Dan komt vrijwel ieder tijdstip in aanmerking.

Van ons betoog dat de *Bella* moeten zijn geschreven na de *Chronographia* hebben wij noch bestrijding noch instemming vernomen, behalve van Prof. Jhr Dr P. J. van Winter, die het in eenzelfde zin op zijn colleges had behandeld.

zeven jaar men niet letterlijk hoeft te nemen), weten we niets van enige voorarbeid.¹ In het hs van Willelmus Procurator heeft een latere hand geschreven, dat op „deze plaats” het verhaal van Walterus de Bierbeec moet worden ingevoegd.² Dit verhaal vinden we bij Beke in cap. 65b, ongeveer in de omgeving van de berichten die hij aan Procurator ontleent. Het is niet duidelijk, wie anders dan Beke zelf deze aantekening heeft gemaakt. Dat is reeds door een latere gebruiker van het hs opgemerkt, die aan genoemde aantekening toevoegt, dat men het bericht kan vinden in de historie der Utrechtse bisschoppen bij Otto II, waarmee kennelijk Beke is bedoeld. Als dat alles klopt, hebben we een autografische aantekening van onze auteur zelf³.

Hoe heeft Beke gewerkt? We hebben daarvan geen enkel bewijs. Waarschijnlijk heeft hij aantekeningen gemaakt en deze tenslotte tot een geheel uitgewerkt. Tot aan de definitieve tekst met het rijmend proza moet er nogal wat aan gevijld zijn, maar wij hebben geen spoor meer daarvan over; of hij zijn concept heeft laten overschrijven, zoals Procurator deed⁴, of zijn concept heeft bewaard, zoals Berchen⁵, weten wij niet. Het kan op dictaat zijn gemaakt. Dat alles is mogelijk. Maar we weten wel, dat er in Egmond twee hss zijn geweest en dat deze teruggaan op een afschrift, misschien een archetypus die bestemd was voor meer afschriften. Deze archetypus had een aantal fouten, en het is deze tekst die wij als oudste hebben kunnen terug-vinden, terug-construeren durven wij wel zeggen.

Wij lichten dit toe met de opmerking, dat hs F vrijwel zegt, dat het van een Egmonds hs is afgeschreven, terwijl B en A1 zich beide in een codex samen met het Chronicon Egmondanum bevinden. De laatste twee behoren tot de groep die op apograaf III teruggaat, terwijl F rechtstreeks is afgeschreven van apograaf II. Bovendien vinden we in de Tabula Egmondana lezingen, uit beide apografen afkomstig.

De wat vage figuur van Procurator is ons door Hof duidelijker gemaakt⁶; Willem van Rollant, monnik sedert 1324, econoom sedert misschien 1327, zeker in 1330, abt 1345–1350, wederom econoom daarna, nog eens abt 1353, daarna vermoedelijk weer econoom (procurator), gestorven 1365. Hij schreef zijn kroniek in een niet zeer gelijkmatig rijmproza⁷, en wij twijfelen er niet aan, of Beke heeft dit van hem overgenomen en geperfectionneerd.

Het oudste gebruik dat van de Chronographia is gemaakt, zien wij in de Bella Campestris, welker auteur vóór 1348 moet hebben geschreven. Hij gebruikt de Annales Egmondenses, Narracio de Groninghe, Willelmus Procurator en Beke.

¹ Tijdschrift voor Geschiedenis 76 (1963), blz. 317 vlgg. Zowel Chronicon Tielense als Annales Tielenses als Necrologium Egmondanum zijn gemaakt met gebruikmaking van hss van de Chronographia met fouten; het Necrologium gebruikte een II- zowel als een III-handschrift.

² Uitg. Pijnacker Hordijk, blz. 5 noot 5a, benevens de toelichting op blz. XXXVI noot 1.

³ Zie Afb. op blz. LIII.

⁴ Uitg., blz. XXXV–XXXVII.

⁵ Bruch, Supplement op Romein, Noord-Nederl. Geschiedschrijving, blz. 52: het onder hss vermelde autograaf, dat een klad is geweest, zodat een afschrift een betere tekst oplevert.

⁶ J. Hof O.S.B., Wie was Willem Procurator? Holland, regionaal-historisch tijdschrift, april 1969, blz. 29–41.

⁷ Karl Pollheim, Die lateinische Reimprosa, Berlin 1925, blz. 450, vermeldt: „Wilhelm von Egmond . . . schrieb sein Chronicon im allgemeinen in Reimprosa, nicht ganz gleichmässig . . .”

Verder is het mogelijk, dat wij in het handschrift van Procurator in een hand, door de uitgever B genoemd, aanhalingen uit Beke vinden.

Bij een bericht van 1256¹ over een gevecht tussen graaf en Friezen bij Alkmaar geeft een latere hand een aanvulling. Terwijl Procurator alleen zegt, dat een aantal edelen en anderen zijn gesneuveld, voegt deze hand er aan toe: *scilicet Werenboldus ex Haga miles et Albertus filius eius, Walterus de Ekmunda miles et Wilhelmus filius eius etc etc et alii plures armigeri preelecti.*

Het bericht bij Beke luidt: *utpote Werenboldus ex Haga et Albertus filius eius, Walterus de Egmonda et Wilhelmus filius eius, etc. etc. Occisis itaque tot electis bellatoribus . . .* Wegens het ontbreken van het herhaalde *miles* bij Beke, dat in de aantekening bij Procurator wel voorkomt, durven wij niet zomaar van afhankelijkheid te spreken en overwegen de ontlening door beiden aan een gemeenschappelijke bron.

De recensio definitiva van Johannes de Beke, die wellicht beter als quasi-definitiva wordt gekenmerkt, is misschien in Egmond bewaard gebleven, althans het uittreksel M² schijnt op apograaf I terug te gaan. De *Bella Campestria*, die wij, zoals gezegd, omstreeks 1348 plaatsen, vertonen varianten die zowel bij apograaf I als II kunnen behoren. Deze laatste volgt nl. in de namen van de in 1015 gesneuvelde ridders de lezingen van apograaf I.

Van apograaf II is rechtstreeks gecopieerd, door een zeer slechte copiist, hs F. dat men volgens oude terminologie tot de *deteriores* zou rekenen, maar dat de beste lezingen heeft bewaard, soms listig verborgen. Apograaf II wordt verder vertegenwoordigd door drie handschriften, nauw verwant, alle drie met dezelfde continuatie, welke geen Egmondse indruk maakt, en dus wellicht elders is tot stand gekomen.

Apograaf III heeft het aanzijn geschonken aan B, dat zijn Egmondse oorsprong verraadt doordat het met het *Chronicon Egmundanum* in één codex is bewaard, maar dat verder nogal afzijdig van de overlevering staat. Deze zet zich voort met A1 en A2 en het latere A4 (A3 staat weer wat apart) en deze groep is het meest verbreid geraakt doordat de Nederlandse vertaling eruitvoortkomt, alsmede ook de latere bewerkingen van de stof door Theodericus Pauli en Johannes a Leydis; ook het *Chronicon Tielense* komt uit een A-hs voort.

Nog niet bevredigend verklaard is, hoe deze bewerkingen continuaties hebben, die gewoonlijk bij andere groepen behoren.

En dan hebben we ook nog de D-groep. Deze heeft een aantal intelligente verbeteringen, en wel D1 en D2 minder, D3 en D4 meer, en de afgeleide groep E nog weer meer. Wij kunnen dat alleen verklaren, als we aannemen dat ze alle zijn afgeschreven van één hs, dat telkens is bijgewerkt. Ze zullen dus direct of indirect uit één scriptorium komen. Het onbijgewerkte prototype van D wordt het dichtst benaderd door C, dat nog een aantal fouten heeft toegevoegd, terwijl het de gemelde verbeteringen mist.

¹ Uitg. blz. 26 noot 5 en 7.

² Zie onder handschriften, hierna blz. XVI en XXVIII.

Hoewel de groep G één interpolatie en een latere continuatie bezit, reken ik deze hss wegens hun vrij zuivere tekst nog niet tot Beke auctior. Daar ga ik wel van spreken bij het hs, dat Coster als n° 16 aanduidt. Het heeft de D-lezingen met veel toegevoegde fouten en veel interpolaties en tenslotte een continuatie die tot 1363 gaat, maar het jaar 1378 vermeldt en vermoedelijk tot 1393 heeft gelopen.

Dit jaar 1393 is ook het jaar waarin de Nederlandse Beke eindigt, maar deze berust, zoals wij hebben gezegd, op een A-hs; dus we kunnen het hierboven aangeduide hs niet rechtstreeks ermee in verband brengen. In de continuatie van de Nederlandse Beke vinden we trouwens vrijwel alle latijnse continuaties verwerkt. Wij menen, dat we hier ons werk voorlopig moeten stoppen, omdat we eerst de tekst van Beke zelf moeten verzorgen.

Maar wel willen wij de verdere lotgevallen van de kroniek vertellen. In de 15e eeuw komen zeer vermeerderde latijnse Beke's: *Chronicon Tielense*, de als *Chronicon Johannis de Beke* aangeduide kronieken van Theodericus Pauli en Johannes a Leydis, waarmee samenhangen de continuaties der Nederlandse vertaling tot 1456 en later. Johannes a Leydis komt via een tweede bewerking terecht in de *Divisie-kroniek* en *Gouthoeven*.

Om de zaak wat overzichtelijk te maken, heb ik wel eens een aantal recensies onderscheiden¹, en wel: rec. prima, de kroniek van Beke zelf; rec. II de tekst van de hss G, dus met één interpolatie en de continuatie V; rec. III de sterk geïnterpoleerde tekst die alleen in Coster n° 16 voorkomt. Als rec. IV stelde ik dan de latijnse tekst die de grondslag moet zijn geweest van de Nederlandse vertaling, en omdat deze nergens te vinden is, die Nederlandse vertaling zelf. Tenslotte de rec. V, grondslag van de 15e-eeuwse bewerkingen van Pauli, Leydis, het *Chronicon Tielense* en nog meer.

Dit is wel overzichtelijk, maar het blijft te schematisch. Toch is het misschien wel gemakkelijk om op deze manier een uit Beke afkomstige lezing te kunnen determineren.

In zekere zin is de indeling onvolledig, want de als E aangeduide hss hebben een verkorte tekst; we zouden dat ook een recensio kunnen noemen, maar moeten dan een term als rec. I contracta gaan gebruiken.

De Nederlandse vertaling krijgt weer verdere continuaties tot 1456, en wordt in omwerking door Veldenaer gedrukt. De latijnse kroniek van Johannes a Leydis noemt in haar eerste redactie nog Johannes Beeck², na wiens proloog een tweede, anonieme, volgt, die dan blijkt van Leydis te zijn. Voor een tweede bewerking heeft deze de beschikking gekregen over de handschriften van Theodericus Pauli, welke tweede redactie in vertaling voortleeft in de *Divisie-kroniek*, in 1517 gedrukt en de grondslag geworden van de kennis der oudere Nederlandse geschiedenis tot in de 19e eeuw toe.

Uit de Nederlandse Beke-vertaling wordt het Hollandse deel losgemaakt door de Clerc uten Lagen Landen bi der See en, gedeeltelijk in samenwerking met hem,

¹ Supplement op Romein, *Gesch. Noord-Nederl. Geschiedschr.*, Haarlem 1956 blz. 27.

² Hij heeft wellicht in Egmond kennis kunnen nemen van 's mans werkelijke naam, zie hiervóór blz. VI.

door de Heraut Beieren. Diens kroniek wordt weer omgewerkt tot het Oude Gout-sche kronycxken, dat, na vijf drukken populair geworden, in 1663 nog eens is uitgegeven, na de dood van Scriverius (1660).

Twee kronieken bij Veldenaer, die van Utrecht en die van Holland, zijn bewerkingen van de Nederlandse Beke-vertaling; ze zijn daarna weer terugvertaald in renaissancelatijn als *Chronica de Trajecto* en *Chronica de Hollant*.¹

III. DE HANDSCHRIFTEN

Wij beperken ons tot de handschriften die niet de naam Beke auctior mogen dragen; alleen deze zijn gebruikt voor deze uitgave.

A1 (Coster n° 1). Univ. Bibl. Leiden BPL 2429.

De codex bevat:

- a. fo 1–30 de kroniek van Beke, met latere hand betiteld als: *Chronicon comitum Hollandie*.
- b. fo 32–38' Nycolaus de Rysa, uittreksel uit het evangelie van Matthaëus, door hem voltooid 1334 in vigilia beati Johannis Baptiste.
fo 39–40 leeg.
- c. fo 41 bericht over Leiden en Delft tot het jaar 1362.
- d. fo 42–57 *Chronicon Egmundanum*.
- e. fo 58 twee brieven, fo 58'–59' brief over Weesp anno '55.
- f. *Liber de casu Troie dictus Troianus*.

De codex is in het bezit geweest van Philippus a Leydis, door Rhediger naar Breslau gebracht, in de bezettingstijd door ruil naar Nederland gekomen.

Lit.: v. Richthofen, *Die ält. Egm. Geschichtsquellen*, blz. 163 vlgg. – Hugenholtz, *Bijdr. Gesch. Ned.* VIII, blz. 173.

Geschreven in de 14e eeuw, en wel vóór het overlijden van Leydis in 1380.

A2 (Coster n° 2). Museum Meermanno-Westhreenianum 10 B 30.

De codex bevat:

- a. fo 1–73' *Martinus Polonus*, met vervolg tot 1320.
- b. fo 76–98 de kroniek van Beke. Later bijgeschreven door andere hand: *Quo Wilhelmo postea amente facto tota terra hollandie dominum marchionem brandeburgensem fratrem ipsius Wilhelmi recepit in tutorem*.

¹ Bruch, *Supplement op Romein*, blz. 43.

- c. fo 98–99 met andere hand cont. I.
- d. fo 101–122 *Flos historiarum terre orientis, quam compilavit Frater Aysanus dominus Burchii et consanguineus regis Armenie.*

Geschreven omstreeks 1380. In bezit geweest van Robertus Bellarmini S.J. (1542–1621), later van Rosweyde, voorganger van de Bollandisten te Leuven. De bibliotheek van de Bollandisten is in 1789 overgebracht naar de abdij van Tongerlo, in 1794 verspreid. In de Franse tijd in handen gekomen van Meerman en vervolgens van Westreenen.

A2bis (Coster n° 6). Univ. bibl. Groningen n° 118.

fo 1–86. Afschrift van A2, gemaakt door een zeer onbekwaam schrijver, verbeterd en aangevuld met de hand van Suffridus Petrus, wiens naam op fo 80' staat. fo 80–80' continuatie I met dezelfde hand, in één trek gecopieerd.

S (Coster n° 7). Kon. Bibl. Brussel 7935–7958.

fo 40 *Historia Joannis Bekensis de Pontificibus et comitibus Hollandiae.*
 fo 41 *Johannes Bekensis*, doorgestreept en vervangen door: **BECANUS**.
 fo 40–111 kroniek van Beke, met de hand van Suffridus Petrus. Afschrift van A2, blijkbaar een eerste copij voor zijn uitgave.
 fo 111: *Hactenus Bekensis*.
 fo 111–111' van dezelfde hand Appendix, d.i. cont. IV, afgeschreven naar hs B, waaruit ook enkele kanttekeningen in de kroniek zelf zijn gemaakt.

A4 (Coster n° 5) Univ. bibl. Utrecht n° 784 Hist. 17.

fo 1–98' de kroniek van Beke.
 fo 96'–97' cont. II.
 Het handschrift heeft enige kanttekeningen, waarvan er enkele zijn opgenomen in de edities van Furmerius en Lap.

A3 (Coster n° 3) Bibl. der Justus Liebig Hochschule Giessen n° 218. Microfilm.

Codex, waarin de *chronographia* op fo 93–133. Een deel is dubbel overgeschreven: fo 103 is leeg, waarna cap. 14 t/m 27 worden herhaald, kennelijk naar hetzelfde voorbeeld.

B (Coster n° 4) Kon. Bibl. Brussel 6405.

De codex bevat:

- a. fo 1–54' de kroniek van Beke.
- b. fo 54'–56 continuatie IV, geschreven zonder onderbreking door dezelfde hand.

Na relicta fuit met hand uit 17e of 18e eeuw: villis in edito haec mala, et alia multa leguntur.

c. fo 57-73' Chronicon Egmundanum.

d. fo 73'-74 oorkonden Oppermann Fontes n° 2, 3, 1, 4 begin.

C (Coster n° 10) Univ. Bibl. Utrecht n° 781 Hist. 15.

fo 1-119 de kroniek van Beke.

fo 119-122' continuatie IV, met andere maar gelijktijdige hand.

Daarna de oudste oorkonden van Holland met 17e eeuwse hand.

D1 (Coster n° 8) Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, coll. Helmstedt 484.

fo 1-35 kroniek van Beke.

Microfilm.

D2 (Coster n° 12) Universiteitsbibliotheek Wroclaw.

fo 1-78 de kroniek van Beke.

Microfilm.

Mooie letter, met telkens een halve bladzij open, bijv. fo 7 eindigt met: precepit uno secretario, fo 7' bovenste helft wit en gaat door: tabernaculum extendere. Blijkbaar moesten er afbeeldingen in komen. Ook de miniaturen zijn niet ingevuld, bijv. de R van Reverendis ontbreekt. Fouten zijn niet verbeterd, waardoor het er zeer mooi uitziet.

D3 (Coster n° 9) Univ. Bibl. Utrecht 785 Hist. 121.

fo 3-34' de kroniek van Beke.

Nadat fo 35 was weggesneden (misschien te vuil) is op fo 34'-39 de contin. V bijgeschreven door een hand, die ook opschriften naar een G-hs heeft in rood tussen-gevoegd, en vervolgens tot 1456 gecontinueerd, aldus afgedrukt bij Lap p. 132-133. Handschrift van Lap van Waveren, blijkens aantekening verworven: 1619 ex auctione van der Burchii decani. Vóórdien was het aan het Collegium Embricense geschonken door canonicus Bernardus de Della, overleden 26 dec. 1493, 86 jaar oud. Op de voorpagina een afschrift van Overoude Tafelen.

D4 (Coster n° 11) Univ. Bibl. Leiden. Codex Vossianus Latinus 109.

fo 1-30' de kroniek van Beke.

E-groep is afgeleid van D en wel verkort door uitlating van een aantal capita; alle hss hebben de contin. IV, oudere tekst dan B en C. Van een onbekend hs, dat het dichtst bij E3 staat, is de Franse vertaling afgeleid. Zie W. Noomen, La traduction

française de la chronographia Joh. de Beke, diss. Amsterdam 1954, chap. III, p. XIII-XVI.

E1 (Coster n° 13) Univ. Bibl. Utrecht 782 Hist. 4.

fo 1-78' de kroniek van Beke.

fo 78'-80 cont. IV, met dezelfde hand.

Handschrift met mooie letters en sierhoofdletters.

E2 (Coster n° 14) Kon. Bibl. Brussel in verzamelhandschrift 5753-5759.

fo 276-347' de kroniek van Beke.

fo 347'-349' contin. IV, met dezelfde hand.

E3 (Coster n° 15) Univ. Bibl. Groningen n° 119.

fo 9-79 de kroniek van Beke.

fo 79-80' cont. IV, met dezelfde hand.

fo 81-113 kroniek, later te beschrijven onder M.

fo 113'-114' leeg.

fo 115-115' Copia privilegii Frisiorum Caroli Magni, toegeschreven aan Idzardus Gravius.

Het handschrift is in het bezit geweest van Cornelius Kempius, van Menso Altink en van Furmerius, die het heeft gebruikt voor zijn uitgave.

F (Coster n° 21) Kon. Bibl. Brussel 3599-3601.

Codex, die de aanwijzing heeft Bibl. Lovanii 1781. Na kladaantekeningen over Gelderland en Artois op fo 1 en 2 volgt fo 3-108 Cathalogus et Cronica principum ac comitum Flandrie et forestariorum, met als laatste jaartal 1423.

fo 108'-114' leeg.

fo 115-183 kroniek van Beke, geschreven met de hand van Cornelius Myeropius, kennelijk naar een Egmonds exemplaar; rode hoofdletters en opschriften van dezelfde hand, maar halverwege opgehouden. De Kroniek eindigt middenin cap. 70h op fo 183, waarvan zes regels beschreven zijn.

G-groep omvat drie nauw verwante handschriften, met cont. V en een interpolatie; ze missen cap. 1.

G1 (Coster n° 17) Univ. Bibl. Praag VII D6.

Microfilm.

fo 1 verloren gegaan.

fo 2-46 de kroniek van Beke met cont.

Afkomstig uit het Jezuietencollege te Praag.

G2 (Coster n° 20) Kon. Bibl. Brussel 10160.

fo 1-65 de kroniek van Beke met cont. Op de woorden *anno quo supra* volgt: 1517, kennelijk het jaartal van copie.

fo 65'-66' onbeschreven.

fo 67-72 *Summata cronica terre Gelrensis*. Onuitgegeven. Eindigt met de geboorte van Karel te Grave in 1465, verbeterd in: 1466.

fo 72'-73' stamboom om te bewijzen, dat Adolf terecht over Gelre regeert en niet het huis Mark.

fo 74-74' drie brieven over feodale rechten in Gelderland.

G3 (Coster n° 19) Univ. Bibl. Utrecht 786 Hist. 12.

fo 1-97 kroniek van Beke met de cont.

L (Coster n° 18) British Museum Cotton Titus D XXV.

Codex, waarin kroniek van Beke fo 222-278.

Microfilm.

Bevat alleen de bisschopsgeschiedenis. Gemaakt afwisselend naar een D- en een G-hs, met cont. V, maar zonder de interpolatie.

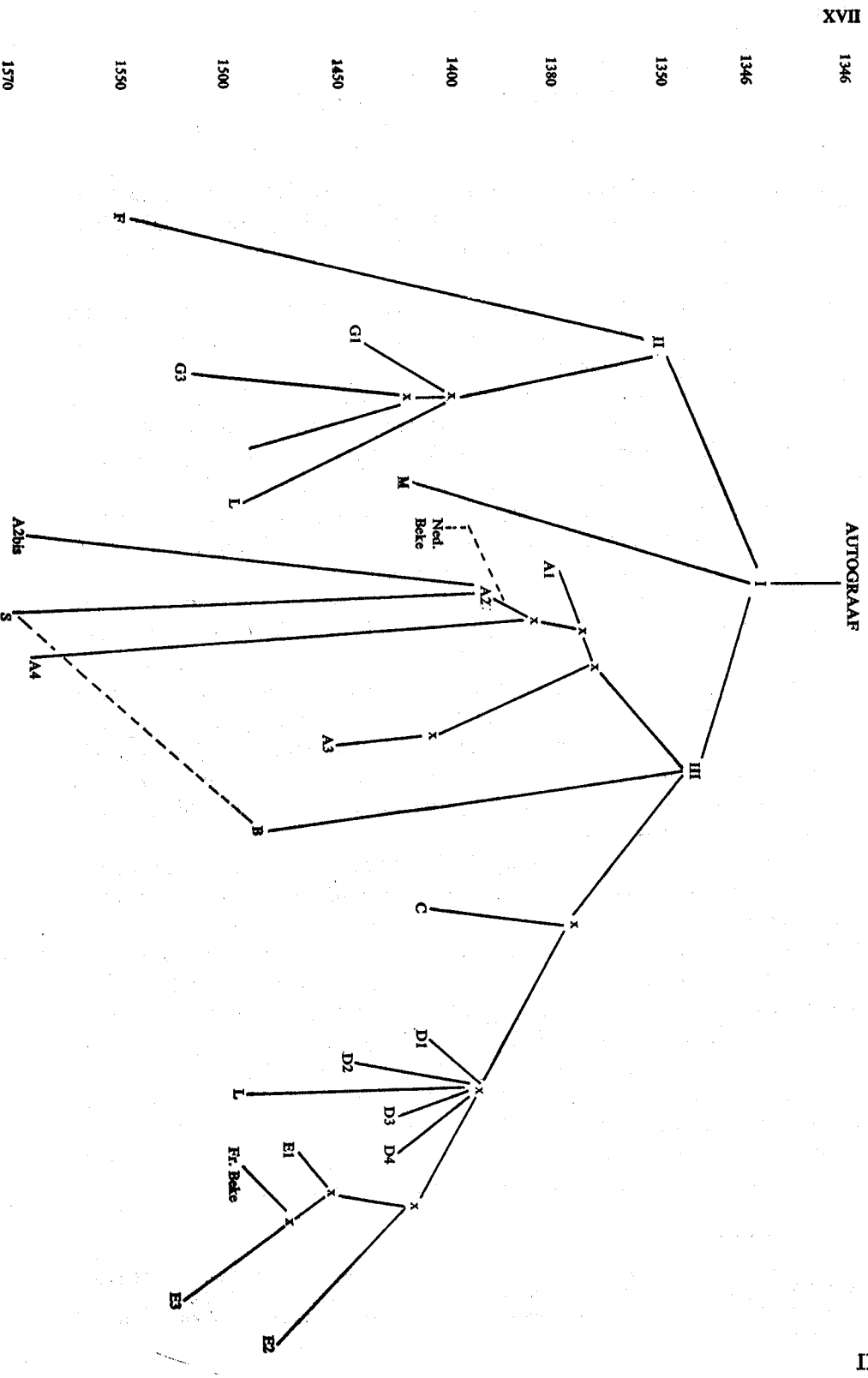
M Codex beschreven onder E3.

fo 81-113 kroniek, samengesteld uit *Annales Egmundenses* of *Chronicon Egmundandum*, *Willelmus Procurator* en Beke, later ten onrechte door Blok aan Idzardus Gravius toegeschreven, die copiïst is van het Friezenprivilege.

Niet is hier vermeld het hs Univ. Bibl. Utrecht 783 Hist. 16, bij Coster n° 16 genoemd. Het is een vermeerderde *Chronographia*, berustend op een hs van de groep D, met een continuatie lopend tot 1364, waarin echter wordt gezegd dat Willem V wordt gevangengehouden *usque ad finem vite sue*, dat is 1389. Er staan enkele interpolaties, bijv. over de bouw van de Dom, wat Buchelius, die het hs citeert als „*ms meum*”, op p. 111 van zijn uitgave heeft opgenomen. Hoewel enkele interpolaties aan de Nederlandse vertaling herinneren, wijkt de samenstelling toch weer zodanig af, dat we dit hs niet mogen beschouwen als de grondslag daarvan; er zijn interpolaties die niet in de Nederlandse vertaling staan en bovendien berust de vertaling op een hs van de A-groep.

Voor de tekst van de *Chronographia* is het zonder enig belang, voor de studie van wat men *Chronicon auctius* heeft genoemd juist van grote betekenis.

STEMMA CODICUM

IV. AUTOGRAAF EN APOGRAFEN

De auteur moet na veel voorarbeid eens zijn tekst gereed hebben gehad. Dat was zijn autograaf. Of hij deze zelf voor vermenigvuldiging heeft gereed gemaakt of aan een ander heeft gegeven ter copiëring, of misschien heeft gedictieerd, is niet meer na te gaan.

Van deze autograaf is een apograaf gemaakt, waarop alle handschriften teruggaan. Dit wordt bewezen door de aanwezigheid van een aantal fouten die niet door de auteur zelf kunnen zijn gemaakt.

Met zekerheid is wel van hem de fout, dat Richardis monialis cap. 72i reg. 35 zuster van Willem II wordt genoemd, daarentegen terecht dochter van Willem I in cap. 61 reg. 28; ze wordt ook niet onder de kinderen van Floris IV genoemd. In 66a reg. 4 staat Machtildis voor Margareta, wat evengoed aan Beke als aan zijn afschrijver kan geweten worden. Een merkwaardige stijlfout in 63f reg. 9 moeten we mogelijk aan Beke toeschrijven, evenals qua voor quo in 28b reg. 2 en 32 reg. 6, mogelijk veroorzaakt door naburige woorden (Egmonda resp. materia), en attritus in 42a reg. 18, veroorzaakt door exercitus. Misschien ook de fout in de datum van 57f reg. 4, maar niet het weglaten van het verbum in dezelfde zin; en wellicht ook het verkeerde rangnummer van keizer Hendrik in 48a reg. 3. Spelfouten zijn paulative voor paulatim 61 reg. 15 en reconciliati reg. 31; trouwens concilium en consilium schijnen zonder onderscheid te worden geschreven. Taalfouten zijn cap. 52 reg. 15 lacis voor lacibus en abigerunt voor abegerunt (74b reg. 65). Behalve de eerste kan dit alles ook op rekening van apographus I worden gesteld¹. Zonderen wij deze fouten die mogelijk van de auteur zijn uit, dan blijven er nog over die dat niet kunnen zijn.

De jaartallen in de eerste regels van cap. 9, 10 en 12 zijn zeker verschrijvingen, zoals ook de datums cap. 14 reg. 1, 49b reg. 14 en 75c reg. 65. Het laatste is illustratief, want Beke weet dat gravin Beatrix is overleden vóór Floris V en augustus is erna². Zo dwaas kan Beke niet zijn geweest. Evenmin kan hem worden toegeschreven het foute jaartal van 63f reg. 11 en 64 reg. 8. Bisschop Dirk II regeert 1198–1212, Otto I 1212–1215 en Otto II 1215–1227. Hun regeringsjaren worden door Beke correct genoemd: 12 of 14 jaar, 3½ jaar en 13 of 14 jaar. Het is onmogelijk, dat de jaartallen 1198–1200, 1200–1205 en 1205–1225 van onze auteur zijn.

Het rijm is bedorven cap. 56 reg. 7, 66a reg. 4 en 73b reg. 25, terwijl 57f reg. 4 het werkwoord mist. Onzin zijn 30b reg. 15 inultus voor ultus, 44a reg. 3 fetus est voor fruitus est en 80b reg. 66 emergerent voor immergerent (in profundo kan desnoods aan Beke zelf worden toegeschreven). Ook convivas suas wil ik hem niet toerekenen

¹ Daarentegen kan ik niet als fout erkennen, dat Peregrinus preses 52 reg. 4 wordt vermeld en 58a reg. 4–5 weggelaten: hij was jong overleden. Zie Meilink, Bijdr. Gesch. Ned. III blz. 99.

² Beke pleegt het overlijden van een gravin te vermelden na de dood van de graaf, ook al overleed zij eerder.

(70g reg. 14); wij hebben het verbeterd omdat in twee onderling onafhankelijke handschriften het juiste suos staat, maar dit moet wel een secundaire verbetering zijn. Hostularius (33a reg. 16) en amorherios (69b reg. 46) geven ons slechts iets te gissen over. Daarentegen is 70e reg. 36 en 49 tweemaal et, waar de volgende conjunctivus ut doet verwachten, toch wel te aanvaarden.

Bij eigennamen vallen ons op Fortrapacha (28a reg. 6) uit Fortrapa, waarbij het woord pagina kan hebben meegespeeld, Homme (66c reg. 5) voor Glumme, en Scadingie (69a reg. 17) voor Stadingie. In geen geval stel ik Beke aansprakelijk voor herhaaldelijk flamiger voor flamingus (80b reg. 7 enz.). En in cap. 16 zijn er zesmaal woorden uit de letterlijk aangehaalde bron weggevallen. Moeilijker is het weer met 54b reg. 8, waar alleen hs F, en cap. 55b, waar alleen M de naam juist spelt; het zal wel in die twee handschriften een latere verbetering zijn, evenals 72d reg. 2 filis in M en B, terwijl alle andere hss de fout filii hebben. De constructio ad sensum 72a reg. 46–47 ipse cum matronis et canonicis . . . observantes, zou desnoods aan onze auteur kunnen worden toegeschreven. Zeker moet dit bij Witteflor voor Wetzlar in 74f reg. 24, want Beke heeft deze naam bij Melis Stoke aldus gevonden.

Zelfs als men zoveel mogelijk op Beke schuift, dan blijven er nog voldoende argumenten over voor de conclusie, dat de tekst zoals wij die uit onze handschriften samenstellen, een tekst met fouten is, en dus niet de autograaf.

Reeds Coster heeft de handschriften verdeeld in twee afdelingen, die met de Chronographia alleen en die met vervolg tot 1393. Van de laatste meent hij: „het handschrift van den eigenlijken Beka, dat aan haar ten grondslag ligt, moet zéér goed geweest zijn.” Wij hebben dezelfde ervaring, en noemen daarom dit grondslaghandschrift apograaf II.

De andere gaan weer terug op een apograaf, die wij III noemen. De handschriften die hiervan zijn afgeleid, wijken onderling nogal af, zodat wij minder gemakkelijk de tekst van apograaf III kunnen vaststellen.

Een opvallend verschil is, dat in II de capita en subcapita zijn gelijk gemaakt en van opschriften voorzien. Fouten zijn er cap. 12 reg. 1 waar achter Karolus het woord dux is weggevallen, terwijl 12 reg. 22 drie woorden ontbreken die wel in III staan. Cap. 27b reg. 4 heeft capite truncatus in II, waar III truncantes heeft, wat zin heeft en bovendien rijmt; en 35b reg. 11 ontbreekt in II de naam Odulphi.

Maar in III zijn er veel meer fouten: cap. 1 reg. 11 ontbreekt een zinsnede, die rijmen moet, 21e reg. 1–2 en 47a reg. 8–9 hetzelfde. 23b reg. 1 is in III een jaartal bedorven en vlak daarna vinden we de naam Welpi als michi. Deze naam ontbreekt bij III in 24a reg. 33. De opvolger van bisschop Frederik is een proost, Craft nomine, wat III tot castnoen of iets dergelijks maakt. Cap. 27b reg. 7 is in III een slachtoffer van de Noormannen, Gothelinus, uitgevallen. Gravin Hildegardis heet cap. 33a reg. 3 in III Hildegondis of Hildegundis. In 53a reg. 7–8 wordt firmam amicicium van II door het rijm bevestigd, maar III schrijft firma amicicia, wat bovendien onzin is.

Er zijn ook nog verschillen, waar gelijkwaardige lezingen tegenover elkaar staan, bijv. 34 reg. 43 II frequenter III sepe: 28a reg. 7 quatenus en item, terwijl in reg. 8 potentissime van II ontbreekt in III.

Wij zullen later nagaan wat dit voor gevolgen voor onze tekst heeft. Wel merken wij reeds op, dat zowel de Nederlandse als de Franse vertaling gemaakt zijn op grond van handschriften van de III-groep, terwijl de uitgaven van Furmerius en Buchelius slechts in geringe mate met de II-groep hebben rekening kunnen houden.

V. DE GROEPEN F EN G

F, dat zeer dicht bij apograaf II heeft gestaan, is ons slechts overgeleverd in een hs van Cornelius Myeropius, wiens slordigheid ik vaker heb kunnen bewonderen: in hs 6045 der Kon. Bibl. te Brussel noemt hij met ongewilde geestigheid het vaandel der Franse koningen „die Olyvlam”. Cap. 1 reg. 5 schrijft Myeropius per hec gesta, onzin voor: quod hec gesta; cap. 16 reg. 35 vinden we non voor modo (mō) en cap. 17a reg. 13 mō voor omnino (oIo); zo genieten we cap. 23b reg. 1-3 van: Stephanus papa descendens audeanciā (lees: ad Franciam) . . . regem ac Ermgardim suum conhorāte (lees: suam conthoralem). Van dergelijke fouten krioelt het: cap. 42a reg. 3 hanc de causa, reg. 4 bonifacius fuit, voor: beneficiatus fuit, elders hiscim voor hii sancti (sci), tempore voor ipse (īpe), enz. enz., maar met de andere hss erbij kunnen we de tekst goed reconstrueren. Bij alle twijfelpunten beslist F. Men zie cap. 42a reg. 24, waar II correct cum Siccone fratre heeft tegenover III cum Butone (Bucone, Buccone). F copieerde de juiste lezing met de fout: cum successum fratre. Dit en veel dergelijks heeft mij eens de verzuchting ontlokt, dat het beste handschrift het slechtste was.

Coster heeft reeds opgemerkt, dat G een goede tekst heeft. Dit is juist, maar het valt bij nader bekijken wel wat tegen. Cap. 12 reg. 1 heeft de auteur geschreven: Anno Domini 698 Karolus dux et maiordomus Francorum, wat nogal wisselvallig is overgeleverd; alle G-hss laten dux weg. Cap. 16 reg. 37 leest G: supradicti Willibrordi predicatoris, terwijl de auteurslezing blijktens A t/m F is: supr. pred. Will. Cap. 59b reg. 13 benoemt de bisschop zijn broer tot kastelein van Coevorden ad malum omen, waarvan G maakt: ad malum suum, strikt genomen een geestige verbetering, maar niet de lezing van de auteur. Nu van cap. 70h af de drie G-hss de enige vertegenwoordigers van groep II zijn, vervalt de waarde ervan: wij geven van dit punt af dan ook de voorkeur aan III.

VI. HET HANDSCHRIFT B

Een laat hs, van omstreeks 1500, in een codex gecombineerd met het Chronicon Egmundanum, moet afgeschreven zijn naar een voorbeeld dat de continuatie IV reeds bevatte, want de hele tekst wordt zonder afscheiding gegeven. Er zijn gemeenschappelijke fouten met A, die elk afzonderlijk niet zo veel bewijzen, maar gezamenlijk toch wel iets zeggen. Cap. 58b reg. 5 heeft Beke geschreven: per Saladinum

Babilonie soldanum, waarvan A maakt: per Soladinum Babilonie, terwijl B heeft: per solidanum Babilonie. Reg. 8 staat in A zowel B educta voor: abducta, cap. 66 reg. 9 congregavit voor aggregavit, en cap. 68 reg. 4 Christus ingevoegd, alles in A en B. En cap. 58b reg. 12 hebben beide een zinsnede overgeslagen.

In het algemeen ontbreken in B de meeste innovaties zowel van A als van CDE, maar het hs zelf heeft veel wijzigingen: telkens omzetting van woorden, soms hele toevoegingen: cap. 78a reg. 5 staat na Johannem primogenitum: in bello Curtracensi a Flamingis occisum. Achter cap. 69b consummavit wordt gevoegd: Nota. Hec Machtildis comitissa fuit filia Gertrudis Brabancie ducisse, que fuit filia beate Elizabeth lantgravie.

Cap. 87b reg. 48-49 zijn dezelfde drie namen overgeslagen in B en in CDE, maar dit kan wel toeval zijn. Dat is zeker het geval bij de volgende complicatie. Cap. 63f noemt Beke Malgolmus rex Scotorum. Met deze naam weten de copisten geen raad: molgtelinus, malgotinus, molgolmus worden opgeschreven. Maar D3 en D4 hebben elders een koning Henricus van Schotland ontdekt en verbeteren aldus; ook E, uit D voortkomend, doet hieraan mee. Hoe echter B aan deze verbetering, die bij C en D1 en D2 niet voorkomt, is gekomen, is niet duidelijk. Of liever, het is wel duidelijk, dat de verandering bij B onafhankelijk van die van D3, D4 en E is gemaakt.

Dat moet ook het geval zijn, wanneer overeenstemming is tussen B en D, terwijl C de auteurslezing heeft (bijv. 35b reg. 3, 63b reg. 14, 65b reg. 31, 67 reg. 17, 25 en 37, 69b reg. 60), en ook, wanneer B overeenstemt met G (57d reg. 40, 59b reg. 28, 67 reg. 85) tegenover ACDE en F. Alleen met A zou een nauwere samenhang kunnen bestaan, maar dat is niet frequenter dan overeenstemming met andere. Een enkele maal komt het voor, dat de auteurslezing is bewaard in II en B (70d reg. 5), maar de verklaring eist, dat òf A en CD, òf II en B zijn gewijzigd: steeds moet worden verondersteld, dat eenzelfde wijziging meer dan eens is gemaakt.

Wij hebben de varianten die alleen bij B voorkomen, niet in de noten vermeld, evenmin als de individuele wijzigingen van één hs in andere gevallen; daardoor is het beeld misschien wat vertekend. Want B heeft bijna voortdurend zeer kleine afwijkingen, verwisselen van woorden, vervangen van autem door ergo e.d., en het is dan ook wel mogelijk dat er toevallig gelijke wijzigingen zijn ontstaan als in andere hss.

Het resultaat is wat teleurstellend: voor de auteurstekst is hs B niet van grote waarde. Dit is te meer teleurstellend, omdat het met geringe tussenstadia moet teruggaan op apograaf III.

VII. DE GROEP A

De hss van deze groep lijken op het eerste gezicht vertrouwenwekkend door de aanwezigheid van zeer oude: A1 en A2. Het eerste is in het bezit van Philippus a Leydis geweest en het is het oudste dat nog is bewaard. Maar bij nader bezien

blijken er nogal wat fouten in de hss van groep A te staan, van 6 reg. 4 maior dominus i.p.v. maior domus tot 84a reg. 12 pulcherrimam miliciam i.p.v. plurimam mil. Zeer veel komt bij A het overslaan van enige woorden, dikwijls ook zinsneden, voor, vooral te beginnen bij cap. 56 reg. 2. Dit schakelt de groep A voor de auteurs-tekst uit.

Deze groep heeft echter een vruchtbaar bestaan geleid, doordat de Nederlandse Beke-vertaling van een A-hs uitgaat. Cap. 27a reg. 3 leest A (behalve A3) classem voor cladem, en de vertaler zegt „schipheer”. Dat is ook zo bij de hierboven vermelde maior domus, die in de vertaling verschijnt als „meeste heere van Vrankrijck”.

En nog op een andere manier is deze groep vruchtbaar geweest: de tekst van de uitgaven van Furmerius en Buchelius berust vooral hierop. Daardoor is die tekst minder goed, wat tot ongelukken heeft geleid als de hardnekkige handhaving van een Egmonds necrologium als voorbeeld van Beke.¹

Het oudste handschrift van de kroniek is A1, daarop volgt A2. Dit laatste heeft een groot aantal secundaire slordigheden, die in het afschrift A2bis zijn overgenomen. Suffridus Petrus heeft een afschrift van A2 gemaakt, nl. S, en omdat hij ook A2bis heeft gekend (hij heeft er zelfs aantekeningen in gemaakt) is hij op een dwaalspoor geraakt inzake de betrouwbaarheid: hij vond de overeenstemming van twee handschriften, niet vermoedende dat ze copieën van elkaar waren. Maar ook A1 heeft innovaties bijv. 75c reg. 59 honorifice voor honeste.

Of A4 van A2 is afgeschreven acht ik niet geheel zeker. Beke heeft cap. 34 reg. 26 acerbam necem. Dit laatste woord wordt in A2 en A2bis gelezen als mentem. Zich kennelijk aan de onzin storende heeft A4 dit verbeterd in mortem. Ook elders heeft A4 varianten van A2: cap. 30b reg. 2 universam Arduinam wordt zowel A2 als A4 totam Ard. Cap. 57d reg. 7 staat: de communi beneplacito. Een afschrijver schreef: de communi consensu, bemerkte zijn fout en voegde toen maar toe: seu beneplacito. Dit staat zowel in A2 als A4, en ook bij Furmerius. Toch lijkt ons A4 niet van A2 gecopieerd, want cap. 54c reg. 26 staat: inermem, wat zeer goed te lezen is. Maar A4 kon het niet lezen.

Apart van de andere staat A3. Bij verschillen tussen A1 en A2 staat A3 gewoonlijk aan de kant van A1. Sommige varianten van A1-2-4 komen niet in A3 voor, bijv. cap. 5 reg. 16, waar A3 de auteurslezing liber heeft, tegenover libro in de andere A-hss. Over cap. 27a reg. 3 spraken wij reeds.

Een stuk is in A3 dubbel overgeschreven. Cap. 27a reg. 6 mist in A3 beide keren

¹ Oppermann gaf in Untersuchungen zur nordniederl. Gesch. I, Die Egmonder Fälschungen, blz. 194, als argument voor de oorspronkelijkheid van het Egmondse Necrologium de woorden solidorum frisingensium, die met de bron (een oorkonde van 1040) overeenstemmen, terwijl Beke schrijft: solidorum sterlingorum. Meilink Egmondsche Geschiedbronnen, blz. 62, twijfelt vagelijk maar terecht aan de juistheid van de lezing in de Beke-uitgaven. Oppermann blijkt later, Fontes 52*, het argument te laten vallen (hij schijnt van de juiste Beke-tekst lucht te hebben gehad), maar handhaaft zijn conclusie. De hele strijd tussen Opperman en Meilink maakt op dit punt een kluchtige indruk.

De uitgaven van Furmerius en Buchelius zijn inderdaad voortreffelijk . . . voor de 17e eeuw, zelfs voor de 19e eeuw, wanneer men de uitgave van de Clerc uten Laghen Landen van De Geer van Jutfaas vergelijkt, maar mogen natuurlijk niet zonder handschriftencontrole als argument worden gebruikt. De goede uitgave was in dit geval de vijand van een betere.

het woord *fuisse*, dus dat ontbrak reeds in de prototypus van A3. Maar 27b reg. 1 heeft Beke geschreven *omnes Hollandienses*, wat A1 en A2 bederven tot: *omnes Hollandie*. A4 verbetert dit tot *omnes Hollandie partes*. A3 heeft eerst: *omnes Holl'*, dus de lezing van A1 en A2, maar wanneer hij de tweede maal copieert, schrijft hij alleen: *hollandien*.

VIII. DE GROEP C-D-E

Coster spreekt van de tweede groep der eerste afdeling en beroept zich op cap. 42a reg. 30–31, waar vijf namen zijn overgeslagen, wat we kunnen aanvullen met cap. 87b reg. 49, waar in CDE drie namen ontbreken (in B dezelfde, zonder dat wij een verband kunnen vinden); er blijken echter veel meer innovaties te zijn. We noemen cap. 1 reg. 10 *obnixie* voor *obnoxie*; cap. 7 reg. 3 *Villicum* of *Willicum* voor *Mellitum*; 11 reg. 1 *plasmacio* voor *plantacio*; 27a reg. 13–15 dertien woorden uitgevallen; 38b reg. 23 *cont(h)oralis* voor *collateralis*; 47b reg. 21 *superallatus* voor *similiter allatus*; 52 reg. 12 Westergou weggelaten; 54a reg. 13 *milites* voor *villicos*; 57d reg. 4 *per transitoriam vitam eternam* voor: *pro transitoria vita vitam eternam*; 59b reg. 20 *agnitos* voor *agnatos*; 65b reg. 9 *vero tubis* (!) voor *autem*; 82a reg. 18 *villulis* voor *villis* (maar wegens de overeenstemming van B met CDE heb ik *villulis* in de tekst gezet als de *lectio difficilior*: driemaal wijziging is hier niet onwaarschijnlijk); 84g reg. 46 *moriens apud . . .* (open plek) voor *ibidem* bij A en in *eodem monasterio* bij G. Verder nog een aantal kleinigheden.

D heeft nog een aantal verdere varianten. De handschriften van deze groep hebben voor de grondtekst niet veel waarde, maaar ze hebben geleid tot het ontstaan van E en van de Franse vertaling. Alles hangt zo nauw samen, dat ik geneigd ben ze te beschouwen als uit één scriptorium afkomstig.

Van de varianten bij D noemen we cap. 1 reg. 9 *solitudine* voor *sollicitudine*; cap. 12 reg. 1 697 voor 698 (bij C was dit 693); cap. 14 reg. 1 737 voor 736; 17b reg. 5 *Deo vindicante* voor *Deo vindice*; 27b reg. 7 *Guboldum* voor *Thietboldum*; 28a reg. 5 *Zuiderges Haga* voor *Zuitgardes Haga*; 34 reg. 49 *Hemshem* voor *Ootmarsum* in gevarieerde spellingen elders; 39a reg. 2 *Othildim* voor *Utilhildim*; 35b reg. 3 *strinxit* voor *struxit*; 66b reg. 31 open plek voor *advocaciam*; 73a reg. 7 *primates*, waar C *proceres* heeft, tegenover het waarschijnlijk juiste *primores* van G; een regel verder *priores* voor *principales*; 79 reg. 30 rijm laten verdwijnen; 80b reg. 2 *equus* voor *eques*; 84b reg. 11 *profundum* voor *perfidum* en nog enkele meer.

Deze varianten zijn te beschouwen als normale fouten en verschrijvingen: soms is het resultaat heel dom. Maar er is nog een respectabel aantal varianten, die niet als fouten beschouwd mogen worden, maar als verbeteringen: men is zelfs op het eerste gezicht geneigd, de D-handschriften als zeer goede te beschouwen. In deze gevallen vormt C, dat geen verbeteringen heeft, de verklarende tussenschakel.

Voorbeelden van dergelijke min of meer intelligente verbeteringen zijn: misschien

2 reg. 5 orbis et omnibus, C orbis et orbis, D orbis et urbis; 5 reg. 9 multas et utiles habens, ABC multas et utiles abiles, D multas utiles et abiles;

16 reg. 20 construxit uit de bron is weggevallen, reeds in autograaf of apograaf I. D voegt hier in: collocavit.

30b reg. 3 voor Arduinam of een verbastering daarvan: Ydumeam.

34 reg. 11 is de zin fout geworden in apograaf III, wat D verbetert door het participium vacans te vervangen door vacabit of vacabat.

Hetzelfde caput reg. 41 heeft als auteurslezing concomitās, een abbreviatie bij Beke die veel kopiisten moeilijkheden heeft verschaft. Men moet het lezen als: concomitivas, maar als men concomitans leest, moet het verbeterd worden, wat D doet door concomitantes te schrijven.

Cap. 57b reg. 5-6 zijn de woorden de filia sua progeniti in C bedorven tot de filio suo primogeniti, wat D herstelt door: de filio suo primogenito, wat goed latijn is en iets minder onzin.

In 69b reg. 46 vinden we het onbegrijpelijke woord amorherios, dat met verbeteringen en wijzigingen allerlei varianten oplevert. D wéét aan welke ziekte de gravin van Clermont is gestorven: amorroydes, dus haemorroïden.

Een merkwaardige complicatie is echter, dat deze soort verbeteringen soms in slechts enkele handschriften van de groep D voorkomen, waarbij D1-2 en D3-4 vaak tegenover elkaar staan. Zo wordt de variant van cap. 5 reg. 9 in D1-2 nog eens verder verbeterd, zodat er staat: multas utiles et abiles habens. Cap. 81b reg. 14 wordt Ponthieu niet herkend in Pontezium van C en D1-2, en D3-4 maken ervan pretorium.

Waar Beke koning Malcolm van Schotland heeft gevonden, weet ik niet, maar de vermelding cap. 63 reg. 1 is juist. De hss maken ervan malgotinus, molgolmus, molgtelinus, in D1-2 malgolinus. D3-4 hakken de knoop door en schrijven Heynricus, wat blijkbaar verbeterd is naar 57a reg. 2, waar een Heynricus rex Scotorum wordt genoemd, weliswaar een ander, maar dat hindert niet zo.

Bij de zeer grote overeenkomst der D-hss zijn er maar weinig verschillen te noemen, maar D4 heeft nog enkele verbeteringen van deze soort. Cap. 1 reg. 10 obnixie, verschrijving uit obnoxie, wordt in D4 obnixie, zodat het tenminste weer latijn is. Cap. 80b reg. 57-58 schrijft Beke: mangenis apris cattis et ceteris ingeniis, wat nog in C en D1 staat. D2 schrijft mangenis apud cactis et cet. ing.; D3 komt niet verder dan: mangenis . . . (open plek) et cet. ing. D4 hakt de knoop door en schrijft: mangenis et ceteris ingeniis.

Iets dergelijks vinden we cap. 84g reg. 46-47, waar de auteurstekst niet volkomen vast staat. Misschien heeft G de juiste lezing: moriens in eodem monasterio honorifice tumulata est. C schrijft: movens apud . . . (open plek) honor. tum. est. D1-3 moriens apud . . . (open plek) hon. tum. est. D2 copieert maar moriens apud honorifice tumulata est, wat D4 weer verbetert in: moriens honorifice tumulata est. Nu is het weer een goede zin.

Deze intelligente verbeteringen vinden we ook nog aanwezig in de E-handschriften, die bijv. Heynricus voor Malcolmus hebben, als D3-4, maar niet pretorium van D3; daarentegen wel obnixie van D4.

Wij verklaren dit door aan te nemen, dat de prototypus van al deze hss af en toe is bijgewerkt, en dat D1-2-3-4 en E er achtereenvolgens van zijn afgeschreven. Alle problemen worden hier echter niet door opgelost.

IX. DE BEWERKING E

Drie hss hebben de kroniek verkort en de continuatie toegevoegd, die we (in andere en latere lezing) bij B en C aantreffen. Hoewel ze eigenlijk een onderdeel van de D-groep vormen, behandelen we ze afzonderlijk. We hebben reeds gezien, dat ze aan de intelligente verbeteringen van D meedoen. Merkwaardig is echter, dat ze daar mee doorgaan.

23b reg. 5 welpi of welpē ducis wordt in ABCD michi ducis. E doet enorm zijn best en schrijft: mychaelis ducis.

Zo is 28 reg. 2 citra vicum in ABCD tunc vicum geworden, wat E verhelpt door er tunc in vico van te maken.

Cap. 42a reg. 30-31 zijn er vijf namen in CD overgeslagen, wat oplevert: comites milites. Dat wordt nu verholpen door et in te voegen: comites et milites.

55b reg. 9 schreef de auteur: villam de Zanden. De naam wordt weggelaten in CD. E vindt het niet goed genoeg en maakt ervan villas.

Al deze verbeteringen zijn kennelijk gemaakt zonder een ander handschrift te raadplegen. Wanneer dan ook Hamerth in cap. 46 reg. 7 in III is verbasterd tot Amers, en dit in C nog eens Amera wordt, verbazen we ons niet, als we in D weer Hammert vinden, niet een oorspronkelijke lezing, maar een verbetering die toeval-
lig weer de oorspronkelijke dekt; vermoedelijk heeft 53a reg. 3 meegespeeld. E behoudt deze verbeterde lezing.

Maar het belangrijkste bij E is de algehele omwerking, waarbij vooral uitweidingen buiten het geschiedverhaal worden weggelaten. Ook dit kan men een intelligente verbetering noemen, en Furmerius heeft, blijkens zijn epiloog p. 189-190, gemeend, dat zijn exemplaar E3 de juiste tekst van de kroniek heeft, waaraan door andere schrijvers is toegevoegd. Hij geeft echter deze adjecta, „quia non commode assuta erant”, toch maar uit volgens de tekst die Suffridus Petrus al voor hem klaar had gemaakt.

Weggelaten zijn: cap. 5, 13, 20b (staat buiten het verband), 39b het grootste deel, 50b (een onchristelijke uitweiding), 54e (behalve de laatste alinea), het grootste deel van 57e, ook het grootste deel van 58b, cap. 68 en 74d, die weer buiten het verband staan. Bovendien is 25b verkort.

De continuatie hoort blijkbaar bij deze recensie: zij is aan alle drie de hss zonder onderbreking in één streek toegevoegd, zelfs zonder nieuwe rubriek. Van een hs dezer groep, niet een der bewaarde, is de Franse vertaling gemaakt.¹

¹ W. Noomen, *La Traduction française de la Chronographia Johannis de Beka*, diss. 1954, p. XVI.

X. HET HANDSCHRIFT L

De hss A2, C en D3 hebben continuaties, die door andere hand later zijn toegevoegd; daarbij is blijkbaar een tweede hs gebruikt. Bij D3 heeft de tweede schrijver, die de continuatie verzorgde, ook nog een aantal toevoegingen in de tekst aangebracht, speciaal opschriften boven de capita. Dit alles blijkt te zijn ontleend aan een G-hs. Wij hebben hier dus in één exemplaar twee lezingen.

Een ander beeld geeft het hs L. Ook dit is gemaakt met behulp van twee voorbeelden, één nauw verwant met D3-4 en één dat behoorde tot de groep G. De copiist heeft het zich gemakkelijk gemaakt door eerst een hele tijd het ene te gebruiken en vervolgens weer het andere.

Verder is L een andere kroniek geworden, doordat vrijwel alles wat op Holland betrekking heeft, is weggelaten: het is een bisschopskroniek. Zo wordt cap. 75c samengevat in de woorden: Tandem prohdolor Florencius comes Hollandie in venacione occiditur ab Hermanno predicto et complicitibus suis tradente eum Ghiselberto prelibato uti in cronicis comitum Hollandie. Dan volgt cap. 76.

Het begin volgt D (cap. 11 reg. 1 plasmacio; cap. 16 reg. 20 invoeging van collocavit; cap. 23b is overgeslagen, maar cap. 24a reg. 9 wordt achter conthorali sua ingevoegd: Judith nomine filiam michi ducis Bavarie). Dan komt G aan de beurt, want cap. 27b reg. 7 heeft de naam Gothlinum, die in ABCDE ontbreekt. Maar dan gaat de copiist weer naar D (cap. 34 reg. 28 de celo voor e celo, 57b reg. 5 de suo filio primogenito, cap. 57f reg. 24 quatuor castra). Dan komt G weer terug (cap. 66b reg. 18 concitaverunt, reg. 31 advocaciam niet opengelaten, reg. 32 prepositis. Op D wijst cap. 66c reg. 18 ad optatum in twee woorden, maar 75 b reg. 7 zijn we weer bij G, want er staat: potenter incendere, terwijl D heeft: potenter invadere terram ipsius incendere.

Cap. 82a reg. 17 vinden we echter prefecit volgens D, terwijl G fecit leest, en in reg. 18 lienden, castrum et bommelen cum villulis, waar G lienden, castren et bomelen cum villis heeft. Cap. 84g reg. 21 volgt nog D met per assultum castris, waar G de auteurstekst ad assultum castris heeft. Alleen schrijft L pro assultu castris. Na verschillende capita te hebben overgeslagen gaat L door met 85b reg. 6, nu echter volgens G (reg. 11 relacione digna, tegen relacioni digna bij ABCDE). Aan het slot vinden we ook het tegen het rijm ingevoegde jaartal anno Domini 1342 van G. Van deze tekst wijkt L dan niet meer af, en we vinden dus de interpolatie achter cap. 87 en de continuatie die alle G-handschriften hebben.

XI. HET FRAGMENT M

In een codex te Groningen, vroeger in het bezit van Menso Alting en gebruikt door Furmerius, bevindt zich, behalve het Beke-hs E3, van f° 81 af een kroniek, die

Suffridus Petrus aan een Idzardus Gravius toeschrijft. Deze naam komt voor in een ander stuk van de codex, van geheel andere oorsprong, een copie van het Friezenprivilege van Karel de Grote, en deze copie wordt toegeschreven aan Idzardus Gravius Phrisius. Suffridus is wel eens meer gemakkelijk met het overbrengen van gegevens naar een andere omgeving. Genoemde kroniek is kennelijk te Egmond opgesteld en bestaat, gelijk reeds Blok heeft opgemerkt, uit fragmenten van de *Annales Egmondenses*, van het *Chronicon* van Willelmus Procurator en van Beke. Wij stellen natuurlijk onmiddellijk de vraag, welke handschriften daarvoor gebruikt zijn. Van *Procurators chronicon* is het kennelijk het nog bewaarde handschrift, want na een afschrift van Beke cap. 63f reg. 9–10 *finibus audacter expelleret* volgt: *Ludowicus vero quod proposuit non perfecit. Hic sit mensio de cruce Walteri de Bierbeec militis, quam comparavit Aleydis comitissa pro butyro a fratribus in Heymenrode commorantibus*, wat als kanttekening in het hs van Procurator is gevoegd.¹ Bij de *Annales* is de zaak minder duidelijk, want er komen varianten voor die wijzen op een ander hs dan het ons bekende². Verder komen er enkele zinnen in voor die we niet in een bron kunnen terugvinden en ook maakt de auteur verscheidene persoonlijke opmerkingen over verschillen die zich in zijn bronnen voordoen. Zo bijv. op 1282: *Sed ut finaliter dicitur et etiam quibusdam cronicis scribitur hec questio per regem Anglie cum quadam summa pecunie solvitur*, wat wijst op Procurator blz. 42. Dan volgt: *Item de bello prescripto* met een citaat uit Beke. Of op f° 83' na de stichting van een klooster ter nagedachtenis van Floris II, volgens Beke cap. 55a: *Et tunc et monasterium in comitatu de Aernberch constructum est pro anima istius Florentii, licit in aliquibus cronicis hoc neglectum est scribere*. Dit voorbeeld van primitieve tekstvergelijking wordt nog belangrijker doordat er berichten voorkomen die we niet meer kunnen terugvinden, misschien kanttekeningen in Egmondse handschriften.

Maar voor ons is belangrijk, dat er citaten uit Beke in staan. En dit wordt nog versterkt doordat deze citaten blijken afkomstig te zijn uit een zeer goed hs, dat de goede lezingen van apograaf II en III beide bevat heeft. Wij zien nl., dat M meestal met II overeenstemt, dat we als beter dan III beschouwen. Maar soms heeft III de betere lezing bewaard, bijv. cap. 27b reg. 4 (hier is II onzin) en 70c reg. 17 (hier heeft II een woord weggelaten), en in beide gevallen stemt M met III overeen. Soms kan M beslissen bij zeer verwarde overlevering, bijv. 70c reg. 2 en 27b reg. 7, waar men werkelijk de overtuiging krijgt, dat M de juiste tekst heeft.

Wij hebben gedacht aan de mogelijkheid, dat F en M aan hetzelfde hs zouden zijn ontleend. Maar M is niet gelijk F in enige varianten waar F en G samen tegenover de andere staan: *regina* 43 reg. 10, *odulphi* 35b reg. 11, *episcopus* 49b reg. 11, *maxima* 51 reg. 6, *ipsum* 53b reg. 33, *suis ovibus* 54c reg. 10, *lunam* 55b reg. 1, *amiciciam* 57 c reg. 14.

Wij beschouwen daarom M als een zelfstandige overlevering naast II en III. Omdat

¹ Willelmi . . . *Chronicon*, ed. Pijnacker Hordijk, blz. 5 noot 5.

² Bijv. de variant, vermeld Oppermann, *Fontes*, 186 noot c.

de lezingen steeds tot de beste behoren, brengen wij M direct tot het autograaf I terug, al zullen er wel tussenstadia mogelijk zijn.¹

In de eigennamen is M echter niet betrouwbaar, bijv. outshorn in 83 reg. 3 en 13, waar M oesthorn en outhorn heeft, en in een Procuratorfragment orshorn schrijft. Dat M noch tot II noch tot III behoort, blijkt uit cap. 51, waar meer overeenkomst met III, en cap. 52, waar meer overeenkomst met II bestaat.

Dat wij enkele malen van M zijn afgeweken, is te begrijpen: ook dit fragment heeft verschrijvingen.

M bevat de volgende capita geheel of gedeeltelijk: 18b, 25b, 26b, 27a, 30b, 35b, 39b, 41, 42c, 44b (in deze volgorde), 46, 49b, 51, 52, 53a, 54b, 54c (eigen lezingen, gedeeltelijk parafrase), 54e, 55b, 57c, 57d, 57f, 58b, 59a, 60 (parafrase), 61, 63e (parafrase), 63f, 65b, 66c, 67 (zeer korte parafrase), 68b, 69a, 70a, 70b, 70c, 70d, 70e, 70f, 70g, 72a, 72b, 72d, 72f (parafrase in 4 regels), 72g, 72h, 72i (met opschrift), 73a, 73b, 74b, 74c, 74d, 74e, 74f (met opschrift), 75b, 75c, 75d, 76, 77a, 77b, 78a, 79, 80a, 80b, 81a, 81b, 81c, 82a, 82b, 83. Van dit punt af komt alleen Procurator in het hs voor.

Wij zijn M dankbaar voor Gothelinum (27b reg. 7), oxdorp (55b reg. 11) en vooral voor officium (70c reg. 2); wij betreuren het, dat in 72a een stuk is overgeslagen, zodat we circatura niet bevestigd of weerlegd vinden, en evenmin in 69b de haemorrhoiden van de gravin van Clermont.

XII. DE TEKST VAN ONZE UITGAVE

Wij hebben getracht, het werk van Johannes de Beke zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren. Daarbij konden we op bijna exacte wijze te werk gaan.

De handschriften vallen in twee groepen: II en III. Als een lezing van één groep overeenkomt met een deel van de andere, dan kunnen we aannemen, dat we de auteurslezing hebben. Dus is overeenstemming van II met A òf met CD bewijzend, evenals overeenstemming van III met F òf met G. B heeft zoveel eigen varianten, dat het niet kan opwegen tegen andere, in ieder geval niet tegen A en CD samen. C heeft oorspronkelijker lezingen dan D, maar is ontsierd door een massa slordigheden.

Staan II en III tegenover elkaar, dan moeten andere overwegingen gelden. Soms geeft de bron, vooral als deze letterlijk of bijna letterlijk is gevolgd, de beslissing. In enkele gevallen bewijst het rijm, wat de juiste lezing is. Tenslotte is het waarschijnlijker, dat een woord is weggefallen dan toegevoegd. En nog meer tenslotte staat wel eens zin tegenover onzin.

Als we deze gevallen overzien, dan blijkt, dat II vaker de goede lezing heeft dan III, zodat we bij afwezigheid van andere argumenten aan II de voorkeur geven. Echter komt F, vergeleken met G, vaak met III overeen, zodat we voor het laatste stuk,

¹ Niet geheel verklaren kunnen we de omstandigheid, dat M zeer spaarzaam opschriften van groep II heeft.

wanneer F ons komt te ontvallen, weer de voorkeur moeten geven aan III boven G alleen.

Daarbij blijkt, dat het fragment M deze methode bevestigt. Het kan in enkele gevallen nog een aarzeling tussen II en III overwinnen.

Zo hebben we dus de volgende methode. II+A of II+CD, evenals III+F of III+G geven de juiste tekst. Staat II tegenover III, dan beslist de bron, het rijm, de aanwezigheid van meer woorden, of het gezond verstand – dit laatste met voorzichtigheid, want men zou gemakkelijk er iets in kunnen leggen. Laten deze argumenten ons in de steek, dan gaat II vóór III, maar III vóór G, tenzij in de laatste gevallen M ons anders wijst.

Als alle hss overeenstemmen, dan is de tekst zo afgedrukt. Is de zaak kennelijk fout, dan is dat te wijten aan apograaf I, en wij geven dat aan met (!), met in de noot een verklaring.

Is de overlevering ingewikkelder, dan moet geval voor geval worden bekeken, en men zal dan steeds in de noten een argumentatie vinden.

Sommige hss hebben eigen varianten, meestal individuele verschrijvingen. Als die het gehele beeld niet beïnvloeden, dan heb ik ze zonder meer weggelaten. Als D2 eiusmodam voor egmondam schrijft, tegen andere hss in, of als F beneficiatus voor Bonifacius heeft, dan hoeft dat niet allemaal te worden opgegeven. Dat hier enig gevaar voor willekeur dreigt, is meer theorie dan werkelijkheid. Ik heb echter liefst iets teveel gegeven dan te weinig; dit is de verontschuldiging voor veel overbodigs. Voor de auteurslezingen kunnen A2bis en S, als copieën van A2, worden verwaarloosd, evenals A4, dat gecopieerd is van een met A2 nauw verwant hs. Wij laten deze hss in de noten geheel weg. Dat doen we ook met de groep E, waarvoor de beschouwing van hoofdstuk IX van deze inleiding mag volstaan; E is, evenals L, pas van belang als we aan de bijlagen toe zijn.

De verdeling in zinnen is gewoonlijk wel duidelijk, vooral daar we ons op het rijm kunnen oriënteren. De rijmende zinsonderdelen hebben wij gewoonlijk door een komma gescheiden, soms zelfs waar et of ac staat en we het wel wat overdreven vinden. Natuurlijk zijn er komma's uit anderen hoofde nodig.

Onze verdeling in hoofdstukken volgt de hss van groep III. Daar zijn met een zekere systematiek hoofdstukken door majuskels, gewoonlijk gekleurd, aangegeven, terwijl onderdelen van hoofdstukken door een teken worden aangeduid, meestal, een met rood of blauw aangestreepte letter. De hss van groep II hebben alle capita en subcapita gelijk gemaakt en van opschriften voorzien. Wij hebben de capita aangeduid met een cijfer, de subcapita met een letter. De opschriften zijn niet van Beke en worden dus afzonderlijk uitgegeven.

XIII. PROBLEMEN BIJ EEN CRITISCHE TEKST

De methode van de gemeenschappelijke fouten heeft een bezwaar: een fout kan

tweemaal worden gemaakt.¹ Dit komt bij de Beke-handschriften voor, meer dan eens. Soms is de overeenkomst slechts schijnbaar, bijv. cap. 8 reg. 6, waar het woord *episcopi* door G is veranderd in *episcopus*, en in de hs ABC ontbreekt. Dat is door D verbeterd door het woord *episcopus* in te voegen: de gang van zaken is in G en D geheel verschillend, maar het resultaat is uiterlijk gelijk. In cap. 5 reg. 16 zegt Beke, dat Holland genoemd wordt *Holdlandia quasi terra silvestris*. De copiiist van apograaf III schreef echter *Hollandia*. Dat is verbeterd in A3, in B en in D3. Het pleit niet voor de andere copiiisten, dat de verbetering niet vaker is gemaakt. Zo ook cap. 46 reg. 7, waar onze auteur geschreven heeft *Hamert* of *Hamerth*, wat in apograaf III is bedorven tot *Amers*. C, aan het begin van groep CDE staande, bederft het nog eens extra tot *Amera*. D heeft de juiste lezing *Hammert*, maar dit is een secundaire verbetering, misschien naar cap. 53a reg. 3. D heeft hier dus wel de auteurslezing, maar dat is niet een bevestiging van die auteurslezing. Het hs C, dat ondanks of misschien ook wel door al zijn fouten de samenhang goed opheldert, heeft mij, tevens denkende aan F, aanleiding gegeven om in een van mijn jaarverslagen aan de Rijkscommissie te schrijven, dat de slechtste handschriften soms de beste zijn, en de beste de slechtste, met het oog op de schijnbaar goede tekst van D. Het heeft wat correspondentie gekost om mijn apodictisch gestelde bewering toe te lichten.

In 57d reg. 33 staat *perpauci*. Dit is de lezing van II en de bron geeft: *paucissimi*. Er moet nu inplaats van *ppauci* eerst een verandering zijn gemaakt in: *ppauci*. Dit staat in A1. A3 heeft de goede lezing *ppauci*, maar elders gaat het verkeerd. Door een of andere oorzaak komt de streep boven de eerste p te staan: *ppauci*. Men las de c als t en de u als n en het werd *preparanti*. Dit vinden we in drie samenhangende hss, maar drie andere hebben het, blijkbaar onafhankelijk, verbeterd in: *preparati*. Een andere poging tot verbetering is: *preparati manu* in één hs, dat ik aanvankelijk als basishandschrift had willen gebruiken. *Furmerius* heeft, p. 41, *properanti manu*, vermoedelijk door een drukfout; *Buchelius* heeft *praeparati*.

Ook de verandering van *Williboldum* in *Willibrordum* 18a reg. 22, drie à vier keer, is verklaarbaar, evenals 24c reg. 10, 27a reg. 3 (het verwarren van *clades* en *classis* is nog bij gymnasiasten gebruikelijk), 32 reg. 6 (driemaal eenzelfde voor de hand

¹ Heinz Schanze, *Zur Frage der Brauchbarkeit eines Handschriftenstemmas bei der Herstellung des kritischen Textes von Wolframs Willehalm*, in: *Probleme mittelalterlicher Überlieferung und Textkritik*, *Oxford Colloquium 1966*, Berlin 1968, blz. 33 vv. Daar worden vrijwel alle problemen behandeld, die wij ook hebben ontmoet. Schr. ziet echter de moeilijkheid van het verzorgen van een Wolframtekst als algemene moeilijkheden, terwijl ik mijn methode alleen voor de tekst van Beke wil aanwenden. Ook Schanze zit met het probleem van meermalen gemaakte gelijke wijzigingen. „Die Schwierigkeit, ja Unmöglichkeit, zufällig übereinstimmende Änderungen von ererbten Übereinstimmungen zu scheiden, wird als ein weiteres unüberwindliches Hindernis auf dem Wege zu einer befriedigende Klärung des Verwandtschaftsverhältnisses der Handschriften angesehen.“ Dit wordt later verzacht, juist voor ons geval: „Bei längeren Denkmälern jedoch . . . ist diese Gefahr weniger zu befürchten.“ Die „geährde“ overeenstemmingen vindt men regelmatig terug in handschriften die bijeenhoren, de andere, de „toevallige“, zijn volkomen onregelmatig over de handschriften verspreid. Het is daarom ook onjuist, op grond van één variant tot verwantschapsbetrekking te besluiten. Maar met tien varianten is er geen twiifel.

liggende verbetering), 38b reg. 13, 42c reg. 1-2, 42c reg. 8 (sereniss. waarschijnlijk zò afgekort, dat de copiïsten het maar weglieten; het is tweemaal hersteld als sanctissimi), reg. 7 (driemaal de in apograaf III bedorven naam verbeterd A3, B en D), 54a reg. 13 (het woord per enige malen weggelaten of misschien in D3 hersteld), 57c reg. 2, 57e reg. 8 (onnozel maar mogelijk), 57f reg. 9 (foute werkwoordsvorm, die misschien aan de auteur te wijten is), 59a reg. 38, 62b reg. 11 (onder invloed van reg. 9; de fout van A bevestigt de auteurslezing in reg. 9), 63a reg. 4, 63c reg. 18 (in F en CD foute werkwoordsvorm), 63f reg. 9 (F en A beide eenzelfde soort verbetering, maar niet geheel dezelfde), 66b reg. 6 (Lobith drie- of viermaal veranderd in Lopik), 66c reg. 52, 69b reg. 37, 70e reg. 20, 70g reg. 14, 70h reg. 12, 73b reg. 15, 80b reg. 93 (blijkbaar het minder bekende curtes driemaal veranderd in turre). Minder verklaarbaar is de gemeenschappelijke fout 45 reg. 4 in A en C, of eenzelfde verbetering in A3 en B in 72a reg. 35, maar het overslaan van een zinsnede in 74c reg. 6 bij G23 en A is wel te verklaren. Al deze gevallen zijn in zover onderling verschillend, dat telkens andere hss erbij betrokken zijn. Dom is 80b reg. 2, en wel driemaal (G1, B en D), terwijl 81b reg. 10 onbegrijpelijk is (driemaal hetzelfde onzinwoord).

A3 heeft soms overeenkomsten met niet-verwante hss. Zo 3 reg. 6 (verstandige verbetering), 33a reg. 7, 82a reg. 4, 86 reg. 3. 66a reg. 3 is mij onverklaarbaar: hier denk ik aan incidentele verbetering naar een tweede hs, of aan kanttekeningen in een hs, die soms wel en soms niet zijn overgenomen, maar een verklaring is dat toch niet.

Het grootste aantal van deze meermalen gemaakte fouten komt echter op rekening van hs B. Behalve de reeds bij de bespreking van dat hs vermelde noemen wij nog 75b reg. 7, dat toch wel een merkwaardige coincidentie is; 84 g reg. 2 en 8 zijn nog wel te verklaren, evenals gravin Othildis wel in B en D en niet in C. Cap. 87b heeft bij reg. 27 en 30 overeenstemming van B met D, zonder C, maar reg. 48-49 zijn in BCD dezelfde woorden overgeslagen. 70e reg. 14 is gemeenschappelijk aan B en G, 74b reg. 13 ook, maar daarvóór reg. 3 aan A en B, en reg. 17 weer aan B en CD. B en D verbeteren op dezelfde wijze een in C weggefallen woord in 63c reg. 3, en ze maken 63f reg. 12 eenzelfde fout, weer in afwijking van C. In cap. 66c reg. 13 doet C met de fout van B en D mee, maar niet bij de intelligente verbetering van 69b reg. 46, en ook niet bij de onzin van reg. 60. In het laatste geval ben ik vrijwel overtuigd, dat B een archetypus met een kanttekening voor zich had: daar zijn twee lezingen gecombineerd.

We vinden overeenkomsten van B met A, met CD, met D alleen, met G, met FG, een enkele maal met F (59 reg. 34), of met C en G (66c reg. 52), ook wel eens met A3 alleen, of met A3 en G (72d reg. 8).

Misschien is de verklaring: van III is een afschrift gemaakt met veel vrijheden; dit afschrift is hier en daar gecorrigeerd naar D of G, of beide, en het resultaat is door de copiïst die zich frater Hugo noemt, tot ons hs B gemaakt. De lezingen van B zijn steeds interessant maar nooit beslissend.

Bij een variërende overlevering hebben wij de waarschijnlijkste lezing aanvaard. Dit raakt vooral de eigennamen. Als de copiïsten een hun onbekende naam vervangen door een bekende (Arduina/Ydumea; Livonia/Limogia; Twenta/Trenta;

Lobed/Lobec; Molgcolmus/Henricus), dan is het niet zo erg, maar de copiïsten hebben vaak geen idee hoe ze een naam moeten schrijven. En als we dan een aantal plaatsen vergelijken en tot Arnulfus en Bernulfus met f komen, dan is het vervelend als de hss elders op Odulphus met ph wijzen. Wij hebben ons zo goed en zo kwaad het ging eruitgered. Als enige algemene tendentie konden we vaststellen, dat G wat eerder tot latijnse vormen neigt dan de andere (F inbegrepen), bijv. 69a reg. 14, maar Beke blijkt wisselvormen te gebruiken in verband met de verbuiging: Vredelant 75b reg. 2 en 20 en als genitivus Vredelandie 75a reg. 4. Het vaak beslissende hs M geeft ons bij de eigennamen niet voldoende steun, bijv. juist bij het zeer twijfelachtige Rijnsburch cap. 61 reg. 28 en vlak daarop reg. 34 Reynsburch; eveneens in cap. 80a reg. 4 rodulphum en reg. 5 rodulfus.

Sommige eigennamen leveren een onoverzichtelijke warwinkel op. Lotarius wordt af en toe, in zeer verschillende hss, met th gespeld. Hetzelfde is het geval met Margareta. Wij hebben dat in de noten niet opgenomen.

Hierop gelijkend is een moeilijkheid met de bewoners van een kasteel. Ik heb de indruk, dat de kasteelheer castellanus heet, en zijn ondergeschikten castellarii. Maar het meervoud van castellanus is steeds castellanii, en sporadisch komt castellanii voor, een vorm die ook bij Willelmus Procurator gevonden wordt. Bovendien is het soms niet goed te lezen. Ik heb ook hier in de noten maar spaarzaam opgaven gedaan, liever dan dan weer eens de ene en dan weer de andere vorm uit te rekenen naar de meerderheid der hss, waarbij het resultaat meestal op toeval berust.

Soms is de oplossing weer erg eenvoudig. De hss wisselen in cap. 60 reg. 9 en 61 reg. 4 met transyselensis en -linus. De laatste vorm is blijkbaar de voor de auteur normale vorm, de eerste wordt in het rijm gebruikt. De c en de s wisselen echter weer zeer willekeurig.

XIV. BEKE'S SCHRIJFWIJZE

De gevolgde methode van tekstvaststelling behoren wij ook op de schrijfwijze toe te passen. Dat is echter moeilijk, want de bewaarde hs hebben hun eigen schrijfwijzen, vooral wat afkortingen betreft. Wanneer men uitgaat van de theorie, dat Beke eenzelfde woord steeds hetzelfde heeft geschreven, dan moet een wisseling binnen één hs secundair zijn. Wij hebben daarom optulit gekozen boven obtulit, want de eerste vorm heeft de meerderheid, en bovendien is er meer kans dat men een incorrecte vorm corrigeert dan het omgekeerde. Het is een zwak argument, maar we moeten nu eenmaal iets afdrukken.

Soms heb ik overwogen, afkortingen te laten staan. De naam Ihc xpc is blijkbaar door Beke nooit anders geschreven. Slechts F heeft Iesus Cristus, maar dit hs lost de abbreviaties op eigen manier op. Ik lees Iesus Christus, al is Ihesus even verdedigbaar. Daarentegen lees ik Ihrslm als Iherusalem, en ben mij wel bewust van inconsequentie.

In veel hss zijn c en t nauwelijks te onderscheiden, wat bij eigennamen leidt tot Scauria (Stavria), of Staghen (Scaghen). We schrijven tocius, amicia, oracionis (oracōis), maar benedictio, al zou benediccio best kunnen.

r-verbindingen zijn door Beke kennelijk met gesuspendeerde klinker geschreven. Daardoor komen in hss varianten voor als purmiēn (prumiēn), of bellicis voor belli curis (belli c^uis).¹ De proost Craft wordt tot Carft, of erger nog, men leest c^aft nōie als castnoen. Ook conographia in één hs is zo te verklaren.

er, re, ri zijn blijkbaar als ' geschreven, wat voor een punt op de i kan worden aangezien. Almere (alm'e) werd zo tot alvie, en Ootmarsum (Hom'shem) tot Honishem. Zo kan innumera (inum'a) worden tot nimia. Ook kan men er een n-streep voor lezen: pretend'at wordt niet pretenderat, maar pretendant.

Geen verklaring eist e voor ae en oe. Cepit heeft dus een dubbele waarde: perfectum van capere en van incipere. Wij hebben naar de gebruikelijke methode i voor j geschreven, daarentegen u en v gescheiden. Soms zal men in de noten precies de door het handschrift gebruikte lettervorm aangegeven vinden.

De n-streep is een zo normale verschijning, dat we er niet veel over kunnen zeggen. Zij kan ook voor tweemaal n of m gelden: āiā (anima), ōēs (omnes), hōiēs (homines), ēi (enim), of zelfs voor drie: ōiō (omnino).

Dezelfde streep wordt gebruikt voor een aantal conventionele afkortingen, zoals ēn voor -ensis en buigingsvormen. Verder vinden wij īn (inde), dē^o (dictus), fē^o (factus), p̄r (pater), ip̄r (imperator; met mogelijke verwarring met het vorige woord), ip̄e (ipse), ep̄c (of verbogen ep̄i enz., en soms met het voorgaande verward), ēē (esse), d̄ndit, r̄ndit, ōndit (descendit, respondit, ostendit), h̄ns (habens), h̄ndās (habundans) en nog veel meer. Er kan verwarring zijn tussen nō (non) en mō (modo). mī geef ik weer met michi en niet met mihi, omdat de eerste vorm vrijwel uitsluitend voorkomt als er niet is afgekort. Zo ook nī (nichil en niet nihil).

Met alī weet ik niet goed raad: het schijnt aliunde te zijn, maar de copiïsten variëren van abunde tot aliquando.

Andere conventionele abbreviaties zijn g^o (ergo), g^r (igitur, regelmatig met het vorige verward), v^o (vero, waarom in cap. 2 reg. 12 Nero moet worden gelezen, aangezien er vier letters staan, waarvan de eerste n en u kan zijn). Verder de gewone p-verbindingen p̄ (per), p̄ (pre), c̄p (pro). p̄ wordt als onderdeel van een langer woord gebruikt voor par: ps, prochia, en komt ook voor in de verbogen vormen van tempus en corpus. ip̄ibus wordt wel eens tot ptibus. Op dezelfde wijze wordt p̄ voor pri gebruikt; p̄^o, dat prius, maar ook primus kan zijn.

Met q zijn er een groot aantal afkortingen: q^a (qua), q̄ (que), q' (qui), qm̄ (quoniam, dat soms als qui wordt gelezen), qn̄ (quando), q^o (quo), q^d (quod), q, (quia), q₃ (quare). De laatste drie worden voortdurend verward, wat voor de betekenis niet veel uitmaakt. Men vindt ook ₃ voor -que: at₃, ita₃, terwijl ₃ ook wel een -m kan zijn. Zo wordt plūm₃ (plerumque) wel als plūm₃ (plurimum) gelezen.

-4 voor -rum eist geen toelichting, evenmin als ^o voor -us, maar ook wel eens -mus of -nus (nīomi^o, nichilominus). c^o, e^o en h^o zijn duidelijk.

¹ In de vermoedelijke autografische aantekening van Beke, zie blz. IX hiervóór, staat c^uce voor cruce.

Van de hss staat F dicht bij het origineel, maar de copiist was buitengewoon slordig en eigenwijs en hij lost de afkortingen zoveel mogelijk op. Doet hij dit niet, dan is dat uit gemakzucht of omdat hij de zaak niet begrijpt. Hij schrijft bijv. ar^a (arma), wat wel een schrijfwijze van Beke kan zijn geweest, vergelijk ook Ifor^ati cap. 44b reg. 32.

z is et; \bar{z} eciam (er staat nooit etiam), en 9- is con- of com-. De copiisten verwarren wel eens -es, dat niet wordt afgekort, en -is, dat vaak c is. Possit staat steeds voluit, dus poss3 betekent posset.

Ook B staat vrij dicht bij het oorspronkelijk en het heeft zeer veel afkortingen. Deze zijn echter van de copiist zelf, die zich frater Hugo noemt, en die in de andere kroniek die hij heeft gecopieerd, het Chronicon Egmondanum, dezelfde abbreviaties toepast.

n en u zijn, zoals gebruikelijk, moeilijk te onderscheiden. We vinden dan ook in een hs wōdēberch voor Woudenberch. Maar er is wel uit te komen, en we hebben volgens modern gebruik u en v onderscheiden. Beke schijnt ook een w te hebben gekend, want ewangelium komt zo geregeld voor, dat we hem deze spelling moeten toekennen. Aan het begin van een woord zal uu- hebben gestaan, wegens de fout michi voor uuelpē (uu wordt mi, e wordt c en lp wordt h), en misschien ook wegens huasda voor wasda. In de noten wordt indien nodig de u van de hss afgedrukt. Zeer moeilijk is de verhouding van i en y te bepalen. Terwijl de hss gaan tot episcopus en bypertitus, waar Beke een i zal hebben gebruikt, als hij niet heeft afgekort, schijnt ydolaria auteursspelling te zijn. Immers F, dat een duidelijke voorkeur voor i heeft, laat soms y staan. Eén keer vinden we in F q₃ tandem voor tyrannidem, wat op ty- wijst, terwijl verder weer tirannus wordt gespeld. Aan historia heb ik de voorkeur gegeven boven hystoria, zonder overtuiging dat ik Beke volg. Met epistola heb ik minder scrupules, want Beke zal wel $\overline{ep}la$ hebben geschreven. Ymmo is vrijwel algemeen, maar quinnimmo, gewoonlijk q'y $\bar{m}o$, zien we ook wel als quynimmo, wat ik maar aan de copiist wijt. Dat copiisten soms schuld aan y voor i hebben, blijkt uit nucia (Neuss), dat in twee handschriftgroepen onafhankelijk van elkaar micia wordt gelezen en mycia wordt geschreven.

Nog moeilijker is de h. Terwijl hostia Rheni vrijwel vaststaat, schijnt omilia voor homilia de auteurslezing te zijn. Haemstel voor Amstel is niet van Beke, maar de hem vermoedelijk onbekende plaats Ootmarsum noemt hij Homershem. In zijn bron, de Narracio de Groninghe, staat in het oudste bewaarde hs Homershem in cap. 2 en Omershem in cap. 10.

Wij zijn niet zeker van Ybernia en Hibernia, maar drukken het eerste af, evenals wij Ytalia zetten.

Zo zijn wij bij de eigennamen gekomen. Er staan in A t/m E en G dikwijls Nederlandse en latijnse vormen tegenover elkaar, waarbij F meestal met A-E overeenkomt. De latinisering is dus niet eigen aan Beke, maar aan G (Goetfridus-Godefridus; Radbodus-Radboldus; Thietboldus-Theobaldus), maar is niet consequent doorgevoerd. Ik heb ook hier de regel laten gelden, dat II vóór III gaat, maar III vóór G. Soms blijkt dat is gelatiniseerd om het rijm, bijv. Frankevord in 85 a reg. 20 en Franckenvordiam rijmend in 65a reg. 5.

Beke schrijft Romeinse cijfers. Dit blijkt uit verschrijvingen als dccxvii voor dxcvii). Er worden veel uitgangen door ^o weergegeven, maar de hss zijn daarin weinig nauwkeurig: we vinden x^ov^o (decimo quinto) maar ook: xv^o. Zelfs de cardinalia worden wel eens van een ^o voorzien, wat bij viii^o zelfs wel wat lijkt, en soms is men weer heel precies met xl^a of xiii^{im}. We hebben overal bij de cardinalia geen, en bij de ordinalia wel een buigingsuitgang gegeven.

Enkelvoudige ordinalia zijn vaak in letters geschreven: scd^o, t'ci^o, qu^{at}^o. Waarschijnlijk is Beke niet al te systematisch geweest, want we vinden een verbetering nonus in: undecimus, dus de copiist las xi^o voor ix^o.

Dateringen geschieden volgens de Romeinse kalender: k^l, id^o, no^a. Dat lezen wij als kalendas, idus, nonas, wat ook goed latijn is. De dag ervóór vinden we soms als pridie, soms als ii, waarvoor enkele malen iii wordt geschreven. Daarom neem ik pridie als copiistenvrijheid en ii als de lezing van de auteur. De data hebben bijna nooit een casussuffix, waarom we dat dan ook consequent hebben weggelaten.

XV. HET RIJM

Beke schrijft rijmproza. Dat was in het klooster Egmond niets bijzonders. We vinden het al in het Gravenregister, al is dit misschien oorspronkelijk als een gedicht bedoeld, dat door latere omwerking niet meer is te reconstrueren.¹ Zeker hebben we rijmproza in de Vita I Sancti Adalberti cum miraculis², echter weer niet in de Vita II S. Adalberti, behalve waar zij aan de Vita I ontleent. De annalist C van de Annales Egmondenses schrijft ook rijmproza³, maar daar is door de omwerking die de annalist F heeft gemaakt, niet veel van over.

Willelmus Procurator, wiens kroniek door Beke grondig is gebruikt, schrijft rijmproza⁴, niet in de stukken die hij van elders ontleent, speciaal Martinus Polonus, maar wel in zijn eigenlijke werk⁵. Dit rijmproza was blijkbaar in Egmond in zwang, en het is zeer goed mogelijk, dat Johannes de Beke het aan Willelmus heeft ontleend. Zij zijn tijdgenoten, Willelmus de oudere, die reeds in 1321 in het klooster aanwezig was, abt van 1345 tot 1350 en nog eens in 1353, terwijl zijn sterfdag op 9 april 1365 is gevallen.⁶ De oudere? Eigenlijk is daar niets van bekend, want Johannes de Beke verschijnt in 1344-45 als een meteor en verdwijnt dan weer, ons zelfs in twijfel over de juiste datering van zijn Chronographia latende. Maar de kroniek van Willelmus is in ieder geval van oudere datum.

¹ Oppermann, Fontes Egm., p. 68. Rijmend proza bijv. p. 69 reg. 11: perdidit / recepit // Theodericus / tumulatus // coniuge sua / capella //, of p. 72 reg. 6: modico / administrato // ipse / fratre.

² Zie het betoog van Oppermann, Fontes p. 33*.

³ Bijv. Fontes p. 127 reg. 29 t/m p. 128 reg. 12; p. 132 reg. 17-19.

⁴ Vis, Will. Procurator, diss. A'dam 1950, p. 97, spreekt alleen maar over de gedichten die tussen het proza staan, maar dit laatste rijmt ook.

⁵ Polheim, Die lateinische Reimprosa, Berlin 1925, p. 450, met de aanduiding, dat het rijmproza reden is „daz der Verfasser sein Werk mehrmals als carmen bezeichnet.“

⁶ Zie blz. X noot 1.

Toch is er wel verschil. Willelmus vermijdt het rijm soms: op blz. 91 vinden we na een aantal rijmen (*comparatur/laudatur/affligitur/aggravatur; imponitur/detrahitur/moriuntur; tangitur/declinatur/suscipitur/consecratur*) een zin waarin duidelijk het rijm wordt vermeden: *invenisse dicitur/quesivisse*. En op de volgende blz. *fuisse dicitur/intimasse*, en even later *proposuisse legitur/quesivisse*. In het algemeen, vrijwel uitsluitend, beweegt zich het rijm bij Procurator binnen werkwoordsvormen. Dat is bij Beke in mindere mate het geval.

Voorbeelden met rijm buiten Egmond heeft Beke er vele gehad. Men kan denken aan Sigebertus, aan de *Passio Frederici* en de *Vita Odulfi*, aan Cesarius van Heisterbach; aan psalmen, en tenslotte aan oude schrijvers als Venantius Fortunatus of Hrabanus.

Bijna steeds is het een rijm van de laatste silbe, waarbij er geen gelijke flectie hoeft te zijn.

Wij geven voor de overzichtelijkheid een oppervlakkige indeling.

1° Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen lange en korte klinkers.

cap. 3 reg. 1-3 : *curriculā / Scandinaviā*

cap. 17a reg. 26-28: *propriā / leticiā*

cap. 48b reg. 10-11: *irē / utriusque*

cap. 51 reg. 17-18: *infulē / tempore*

cap. 70g reg. 12-13: *asperrimā / maximā*

cap. 72a reg. 71-72: *regiā / propriā*

cap. 75b reg. 52-53: *homagia / propriā*

cap. 84g reg. 23 : *exercitūs / populus*

2° De laatste silbe rijmt, ook al heeft de voorlaatste de klemtoon.

cap. 34 reg. 54-55: *largitur / operatur*

cap. 42a reg. 16-17: *decertantes / committentes*

cap. 47a reg. 5-6 : *esse / devenisse*

cap. 63c reg. 1-3 : *consurrexit / subarravit*

cap. 67 reg. 42-43: *resignasse / esse*

cap. 70g reg. 7-8 : *videre / denegare*

cap. 74b reg. 64-65: *defensarunt / abigerunt* (juister ware: *abegerunt*)

cap. 75c reg. 37-38: *captivarunt / deduxerunt*

Men kan deze gevallen samenvatten onder rijm van gelijke flectie¹, in tegenstelling tot die onder 1°. De penultima mag ook in quantiteit verschillen:

cap. 75b reg. 7-8 : *incendēre / extorquēre*

Ook bij substantiva vinden we rijm met gelijkheid van flectie:

cap. 71 reg. 11-12: *oneri / episcopatui*

cap. 48b reg. 29-30: *comitem / domicellam*

¹ Polheim, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin 1925, p. X, onderscheidt *Gleichformreim* (*vocum/ rerum*) en *Mischformreim* (*virginum/ colloquium*): Het eerste wordt bij klassieke auteurs aangeduid als *similiter cadens*, wanneer het *casus nominis* betreft, of *similiter desinens*, wanneer het *verba* of *adverbia* aangaat.

Hier hebben we kennelijk een geval, waarbij de casus het verschil in klinker dekt, misschien ook bij:

cap. 63c reg. 6-7 : in feodum / dedit obsidem.

Men kan de twee accusatieven wel onder het begrip *similiter cadens* rangschikken, maar het is toch wel zeer ongelijk.

Bij werkwoorden mag de klinker ook verschillen¹:

cap. 18a reg. 16-17: *adiens / desiderans*

cap. 34 reg. 44-45: *evades / manebis*

cap. 70e reg. 39-40: *affligas / gubernes*

3° Bij het voorgaande was er gelijke flectie, maar bij werkwoorden schijnt dit niet altijd nauw te worden genomen:

cap. 18a reg. 20-21: *vixit / manifestat*

cap. 44b reg. 8-9 : *induxerat / susciperet*

cap. 63e reg. 29-31: *expeteret / ceperat*

cap. 63f reg. 6-7 : *sollicitavit / introiret*

cap. 69b reg. 5-6 : *aspiceret / audierat*

cap. 72i reg. 28-29: *predixit / esset*

cap. 74d reg. 7-8 : *fecit / posset*

cap. 75b reg. 16-17: *mansit / profugaret*.

Dit kan ons helpen bij overwegingen of we met een bedorven lezing te maken hebben. Cap. 58a reg. 9-10 heeft *neglexit / tenet*, wat door de betekenis wordt geëist. Tegen cap. 58b reg. 3-4 *Magunciam / Iherusalem* mag ook geen bezwaar zijn, en dus ook maar niet tegen *ininitis / comites* in reg. 10, waar het rijm vrij onduidelijk is. Ook 57d reg. 32-33 *eduxerunt / destruerent* moet maar worden geaccepteerd.

Het valt op, dat Beke geen gebruik maakt van rijmen door adjectief en substantief van elkaar te scheiden.² Het lijkt er veeleer op, dat hij bij zijn rijm de zinsbouw juist doet uitkomen. Soms is de zorg voor een evenredige zinsbouw klaarblijkelijk: cap. 59b reg. 23-28: *interficietas ... cingerent / ... rapientes ... exurerent // ... intrans ... grassatoribus / ... introiens ... hostibus*.

Dergelijke zinnen zijn vrij zeldzaam: cap. 16 reg. 3-9: *... in regem Francorum / ... in regno Germanorum // ... spectare / ... pertinere // ... fecit / ... destinavit*. En cap. 18a reg. 5-10: *accederet / acciperet // Gregorius / discumbentibus // legens / claudens*.

Zeer mooi is de zin cap. 57f reg. 26-32: *memoria / castra forcia // Gheldrie / Frisie / Hollandie / civitatis proprie // restringeret / interdiceret*. En ook 66c reg. 43-49: *submersi / egregii // strenuus / famosissimus // immersus est / operatus est*. De lengte der zinstukken is vrijwel gelijk. Het verband eist dat dit als één zin wordt beschouwd.

¹ Wat Polheim noemt vokalisch ungenau Reim. Konsonantisch ungenau Reim, het alternatief, heb ik bij Beke niet gevonden.

² Polheim, p. 379: Es ist begreiflich, dass die Trennung zusammengehöriger Satzteile ein sehr wesentliches Mittel ist, um Reime zu gewinnen ... *Videntes ergo tantam / in responsis eius prudentiam*. Cap. 58 reg. 32-34 gaat enigszins in die richting.

Slechts zelden vinden we drieregelrijm, bijv. cap. 62b reg. 8–12: *Traiectensi / in manu forti // intravit / cepit / decrevit*; zo ook cap. 47b reg. 10–12. Bij opsommingen is het rijm nog wel te vinden, maar het ritme is bedorven, bijv. cap. 3 reg. 3–5: *flagellaverunt / subiugarunt // Gippides, Alani . . . Slavi qui et Wilti*. Hier kan men iedere cesuur maken die men wil. In reg. 6–8 hetzelfde met *Ytaliam, Austriam . . . Hollandiam*. Of cap. 87b reg. 46–56: *corruerunt . . . armigeri / . . . precipui // (7 namen) barones / (20 namen) milites // electis / approbatis*.

Maar zeer gewoon is een lange niet-rijmende vóórzin. Cap. 20a reg. 3–5: *Hic . . . deputatus // populum / episcopum*. Of 24a reg. 29–32: *Cui . . . inclite // redarguam / deveniam*. En ook cap. 24b reg. 6–9 *Quapropter . . . insulam // perimentes / absportantes*. Soms is de eerste zin zo lang, dat men er een niet-rijmende voorzin in zou willen zoeken, bijv. 46 reg. 2–5: 21 woorden t/m *eduxit*, 8 woorden t/m *subegit*. Maar er is in de zin geen duidelijke afscheiding te construeren, zelfs niet met geweld. Daarentegen kan een zin als 18a reg. 15–17 opgevat worden als een voorzin, die men heeft rijmend kunnen maken met *adiens / desiderans*. En nog eerder 24a reg. 39–42.

Wij geven als hypothese, dat Beke als ideaal heeft gehad rijm dat de zinsbouw volgde, waarbij wij dan denken aan de mogelijkheid, dat hij op den duur de niet-rijmende voorzinnen alle wilde laten rijmen. Sommige hoofdstukken, bijv. 24c en 58a, zijn helemaal gebouwd volgens rijmen, met weinig niet-rijmende zinnen erin, maar andere hoofdstukken doen weer zeer stug aan. Wij hebben ook hier de indruk, dat Beke zijn werk niet heeft voltooid.¹ Wij moeten eraan toevoegen, dat hij, als hij zijn hele *chronographia* volledig tot rijmwerk had willen omvormen, wel helemaal niet gereed zou zijn gekomen.

De niet-rijmende zin staat soms in het midden: cap. 57d reg. 18–23: *occuparentur / sequerentur // ecce . . . surrexerunt // anticipantes / committentes*.

En soms, bij opsommingen en citaten, kunnen wij het rijm niet in onze regelmaat onderbrengen. Omdat wij niet de bedoeling hebben, Beke's stijl te ontleden, maar uitsluitend om een zo goed mogelijke tekst gereed te maken, hebben wij in veel gevallen rijmongerechtigheden laten staan, bijv. cap. 18b en 20b reg. 3–4, die helemaal niet rijmen, of cap. 23b, waar reg. 4–6 de zaak kan worden verbeterd door *uxorem* of *filiam* te verplaatsen; of ook 63e reg. 26–28 zonder zichtbaar rijm. Maar als de tekst duidelijk is, laten we het zo.

In de proloog vinden we reg. 11 een zinsnede die slechts in één handschrift voorkomt: *ne per ignaviam cronographorum memoria tantorum virorum obnoxie perpetim oblivioni subiaceret* staat in alle 15 hss der III-groep; de 3 of 4 hss der G-groep missen de hele proloog, zodat slechts F de rijmende aanvulling bewaard heeft: *et triumphalis eorum laus perpetua taciturnitate dispereret*, welk laatste woord we wel *ex mera coniectura* mogen wijzigen in: *dispereret*.

Er blijven nog wel zinnen over, waar we vrij hulpeloos tegenoverstaan, bijv. de

¹ Misschien moet *plerumque laboris* op deze manier worden opgevat.

eerste zin van cap. 2: Igitur ab anno plasmacionis Ade primevi parentis quinquies mcxcix^o (dit kan als nono rijmen op homo, maar daarmee zijn we er niet) viii kalendas ianuarii (dit kan niet rijmen op primevi, want Beke scheidt nooit delen van één zinsdeel door het rijm) nocte diei dominice natus est in Bethleem Iude Salvator mundi (dit zou kunnen rijmen op ianuarii) dominus noster Iesus Christus (hier zou het eerste deel van de zin kunnen eindigen, maar dan moeten we het rijm nono/homo opgeven), verus deus et homo, de benedicta virgine Maria, (dit hoort bij natus est) anno xliii^o cesaris Octaviani (hier zouden we een cesuur willen zetten, maar dan houden we niets meer over om te rijmen) qui primus fuit imperator Augustus tocius orbis et . . . Hier hebben de hss van de II-groep (F en G) et urbis, wat bij de door ons gevolgde methode van tekstvaststelling als de meest waarschijnlijke lezing naar voren komt. Zij wordt nog bevestigd door de DE-hss. Maar deze hebben intelligente verbeteringen en de verbinding urbi et orbi is zo gewoon, dat men daar als vanzelf opkomt. En inderdaad blijken DE verbeterd te hebben, want C, dat aan de oorsprong van de groep-CDE ligt, heeft orbis et orbis. In de A-groep is er blijkbaar iets mis geweest, want A4, dat wat apart staat, heeft weliswaar orbis et urbis, maar A3 alleen orbis, waarmee de zin eindigt: er volgt dan Is Octavianus. Suffridus Petrus heeft in zijn afschrift A2bis ditzelfde, maar hij heeft A3 niet gekend, wèl B, dat ook deze lezing heeft. S, ook van Suffridus, heeft orbis et is Octavianus, wat Furmerius heeft afgedrukt, met een punt achter orbis.

Maar A2, waarvan A2bis is afgeschreven, heeft orbis et, en dan iets volkomen onleesbaars. Dit onleesbare is in A1 leesbaar: orbis et omnibus. Deze ongewone zinswending heeft voor, dat zij kan rijmen op Christus; zo wordt dan meteen het ongewone woord verklaard. De begrijpelijke lezing orbis et urbis zou dan een driemaalige verbetering zijn. Het kan allemaal. Een verlezing van orb9 tot orbis is niet eens zo onmogelijk.

En toch hebben we maar orbis et urbis laten staan, onbevreesd voor de criticus die ons verwijt, te vast aan ons systeem te hangen. Als wij orbis et omnibus, de lectio difficilior, hadden afgedrukt, zou men kunnen vragen, waarom wij van ons eigen systeem waren afgeweken.

Voorts zijn er zinnen waar we een oude overleveringsfout aannemen; die duiden we aan met (!). En tenslotte zijn er zinnen die zo maar niet rijmen. Die laten we maar zo.

XVI. DE BRONNEN VAN DE CHRONOGRAPHIA

De eerste poging om de bronnen van Beke bijeen te vinden, is gedaan door H. P. Coster in zijn dissertatie. Dat is een zo grondig werk, dat ik mij er in hoofdzaak op kon verlaten. Vooraf moge gaan een overzicht van de punten waarin ik van Coster afwijk.

De Bella Campestria beschouw ik niet als een bron van Beke, ook niet als een ouder

werk van hem,¹ maar als een later geschrift, dat van Beke (o.a.) heeft gebruik gemaakt. Omdat ze omstreeks 1348 moeten zijn geschreven², geven ze een terminus ante quem voor Beke's *Chronographia*, en ze moeten daarvan een zeer oude tekst gebruikt hebben. Voor de tekstcritiek zijn ze echter te summier: slechts een enkele maal hebben wij een variant – eigennaam – ermee toegelicht.

De twee door Coster veronderstelde voorbewerkingen van de *Chronographia*, *Annales priores* en *Anonymus*, heb ik niet aanvaard: men kan er fouten in vinden die teruggaan op latere Beke-handschriften.³ En evenmin aanvaard ik het Egmondse *necrologium*, een constructie van Oppermann, van wie ook de hierboven genoemde toeschrijving van de Bella aan Beke afkomstig is. Over de andere geschriften die aan Beke zijn ten laste gelegd – de uitdrukking is van Gosses – heb ik uitvoerig gehandeld.⁴ Behalve dit, inderdaad wel principieel, verschil volg ik Coster bij zijn studie over Beke's bronnen vrijwel op de voet. Ik heb een aantal detailcorrecties verricht, waarvan het grote aandeel dat ik aan Melis Stoke⁴ toeken, de belangrijkste is.

Zo kom ik tot het volgende overzicht.

I. Algemene geschriften

1. Martinus Polonus, *Chronicon* (MG SS XXII, 398–473). Er was een exemplaar in Egmond, want Willelmus Procurator heeft hem gebruikt. *Chronogr.* cap. 2, 3 en 70e. Paulus Diaconus is door Beke met citaat en al uit Martinus overgenomen. Enige malen wordt Martinus door bemiddeling van Procurator gebruikt, waarbij 68a een interessant tekstprobleem oplevert.
2. Regino, *Chronicon* (MG SS I 544–612), met naam in cap. 30c. *Chronogr.* cap. 3–30c.
3. Liudprand, *Antapodosis* (MG SS III 280–319), geciteerd c. 35a als *Longobardorum historia*.
4. Sigebertus, *Chronographia* (MG SS VI). *Chronogr.* cap. 3–35. Een exemplaar van Sigebertus was in Egmond aanwezig; misschien waren er twee hss, zoals Oppermann heeft vermoed, maar dat is bij Beke niet meer te zien.⁵ Bovendien is het gewoonlijk niet meer uit te maken, of Regino of Sigebertus zelfstandig zijn gebruikt of door bemiddeling van de *Annales Egmondenses*.
5. Batholomeus Anglicus, *Proprietates rerum*, ed. 1483, lib. 15 cap. 110, fol. 260. Letterlijk citaat met bronvermelding *Chronogr.* cap. 5.

¹ Coster, *Kroniek van Joh. de Beka*, diss. Utrecht 1914, blz. 247 en 278.

² Bruch, *Archief Aartsb. Utrecht*, LXXII, 75 sqq., speciaal p. 87.

³ Bruch, *Tijdschrift voor Gesch.* 76 (1963), blz. 317.

⁴ Melis Stoke, schrijver van de *Rijmkroniek*, zoals ik meen te mogen volhouden na mijn artikelen *Ts NTL* 84 (1968), blz. 232, en *Ts v. Gesch.* 81 (1968), blz. 373.

⁵ Gorissen, *Sigeberti Gemblac. Chronogr. Auctarium Affigemense*, *Verh. Kon. VI. Ac. Wet., Klasse Lett. Verh.* 15, 1952, neemt er ook twee aan, weliswaar twee andere, blz. 21.

6. Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale*, ed. Duaci 1624. Chronogr. cap. 26b, 44b en 50b met zekerheid, 39b met opgave: Sigebertus in chronicis, d.w.z. *Auctarium Ursicampinum* (MG SS VI, 469 reg. 50-99). In 35b is Sigebertus en niet Vincentius de bron, want de laatste heeft een zinsnede te weinig.
- Men kan Regino en Sigebertus ook bij Vincentius vinden; het kan zijn dat Beke in dergelijke gevallen door dubbele overlevering zijn bericht extra bevestigd heeft geacht.
7. Beda, *Historia ecclesiastica*, ed. J. A. Giles, *Venerabilis Bedae Opera* II en III, London 1843. Chronographia cap. 7-8. Indirect ook nog gebruikt door middel van andere werken, bijv. Sigebertus, Alcuinus of *Vita Gregorii*.
8. Caesarius ab Heisterbach, *Dialogus miraculorum*, ed. Josephus Strange, Keulen, 1851. Chronogr. cap. 65b.
9. *Annales Sancti Panthaleonis Colonienses* (MG SS XXII 529-547). Chronogr. cap. 70a en 70e.
10. *Ellenhardi Chronicon* (MG SS XVII, 118-141). Gebruikt bij cap. 74f.

II. Heiligenlevens

11. Alcuinus, *Vita Willibrordi*, *Monumenta Alcuiniana*, Berlijn 1873, deel VI der *Bibl. rerum Germanicarum*, ed. Jaffé, Wattenbach en Dümmler. Gebruikt Chronogra. cap. 9-14.
12. *Vita Adalberti* (Oppermann, *Fontes* p. 3-38), waarvan natuurlijk een (of meer dan één) handschrift in Egmond lag. Chronogr. cap. 14.
13. *Vita III Bonifacii* (W. Levison, *Vitae S. Bonifacii*, *Scr. rerum Germ.*). Gebruikt Chronogr. c. 15-17. Blijkens de tekst is het déze vita, maar misschien is één zin afkomstig uit de *Vita Bonifacii* van Willibaldus¹.
14. *Vita Gregorii* (MG SS XV, 66-79), Chronogr. cap. 17-20 met bronvermelding door Beke.
15. *Passio Friderici* (MG SS XV, 342-356), Chronogr. cap. 23c-29. Hier en ook elders moeten we in het oog houden, dat Beke's bericht ouder is dan de bewaarde handschriften, zodat het werk van Beke nog wel eens zou kunnen worden gebruikt ter correctie van de overlevering.
16. *Vita Odulphi* (MG SS XV, 356-358), gebruikt cap. 25.
17. *Vita Radbodi* (MG SS XV, 568-571; *Anal. Bollandiana* VI, 5-15; *BMHG*, 162-168). Chronographia cap. 34-35. Hier kan Beke inzicht geven in een tekstprobleem, zie Bruch, *De twee recensies der Vita Radbodi*, *Ned. Archief Kerkgeschl.*, XXXVIII, blz. 11-12.

¹ Coster, *Kroniek*, blz. 197.

18. *Vita Ieronis* (Oppermann, *Fontes*, 39–58), waarvan een hs te Egmond is geweest. Bij vergelijking blijkt de *Chronographia* cap. 27b en 33 de korte lezing te hebben gebruikt.
19. *Vita I Ludgeri* (Diekamp, *Die Vitae Sancti Liudgeri*, Münster 1881, 5–53). Alleen *Chronogr.* cap. 20a.
20. *Peregrinatio Willibrandi* (J. C. M. Laurent, *Peregrinatores Medii Aevi quatuor*, ed. 2^a Lipsiae 1873, 150 sqq), met bronvermelding door Beke: *Willibrandus asseruit*, cap. 68b.

III. Egmondse bronnen

21. Rijkroniekje in het Gravenregister (Oppermann, *Fontes*, 67–73), waarvan sporen zijn te vinden *Chronogr.* cap. 23b en 33, in beide gevallen ook te vinden in het *Chronicon Egmundanum*.
22. *Annales Egmundenses* (Oppermann, *Fontes*, 113–208) en *Chronicon Egmundanum* (Kluit, *Historia critica comitatus Hollandiae*, I, 1–215. Deze geeft in noten ook varianten van het Procurator-handschrift). *Chronographia* cap. 9–63c. De Egmondse Kroniek is als het ware een voor publicatie bestemde bewerking der Annalen, en daarom zijn zij gewoonlijk beide als bron op te geven. In veel plaatsen is nog een andere bron geraadpleegd, en als die bron ook in het *Chronicon* is opgenomen, is niet precies te zeggen, waaruit Beke zijn kennis heeft geput, of liever, we kunnen wel aannemen, dat hij al die bronnen tezamen heeft gebruikt. Zo komt bisschop Lullo van cap. 15b reg. 4, niet in de *Annales* voor, en wel in het *Chronicon*, maar ook in de *Vita III Bonifacii*, die Beke ook heeft gebruikt; Wulfram wordt cap. 12 *Zenonensis* archiepiscopus genoemd, wat de *Annales* niet en het *Chronicon* wel vertelt, maar ook Sigebertus. 16 reg. 3 vermeldt het *Chronicon* paus Zacharias uit Regino, de *Annales* vermelden hem niet. In 28a blijkt het *Chronicon* de berichten van *Annales* en de oorkonde van 922 te hebben gecombineerd, maar Beke kent ook die oorkonde. *Chronographia* 52 reg. 9 staat *Lotharius dux egregius, avunculus Theodrici comitis Hollandie*, wat in het *Chronicon* voorkomt als *frater Petronille comitisse Hollandensis*, terwijl de *Annales*, p. 143, slechts *Lotharius dux egregius* hebben. Dat zou een sterker argument zijn, wanneer niet elders, *Ann. Egm.* p. 147, werd gesproken van: *Lotharii regis avunculi eorum*.
- In cap. 44b reg. 36 wordt van graaf Dirk IV gezegd: *non habuit uxorem aut liberos*, wat in het *Chronicon* staat en niet in de *Annales*. Het is twijfelachtig, of Beke de gelijksoortige opmerking in het Gravenregister (*Fontes* p. 71) heeft gevonden, daar het een later bijschrift kan zijn geweest.
- Chronogr.* cap. 54d reg. 3 ontleent aan een oorkonde, die ook door het *Chronicon* is gebruikt en niet door de *Annales*.
- Het omgekeerde, dat *Annales* een bericht hebben dat in het *Chronicon* ontbreekt, komt voor 54c reg. 39, waar Herman comes de Stalik wordt genoemd, die *Annales* p. 153 wordt vermeld en nergens anders; in 55b reg. 1–4 komt een weerverschijnsel van 1152 voor, ook *Annales* p. 156, niet in het *Chronicon*. Ook bisschop Egilboldus

uit cap. 31e vinden we in Annales, terwijl het Chronicon en Regino correct Ratbodus hebben. De naam staat in de Annales op rasuur (Fontes, p. 124 noot a), en het zou mogelijk zijn, dat Beke de hand er in heeft gehad.¹

Twee plaatsen moet Beke hebben ontleend aan het Annales-handschrift van Willelmus Procurator: cap. 55b reg. 4-7, een bericht over een aardbeving in het Heilige Land, en 63c reg. 48, waar Annales en Chronicon de naam Alberti noemen, terwijl alleen bij Procurator en Beke de bijnaam Baniart wordt toegevoegd.

Het is mogelijk, dat er in Egmond een handschrift was, dat al deze berichten combineerde.

Annales Xantenses beschouwen wij als tot het handschrift van de Annales Egmondenses behorende.

23. Annales Fuldenses (MG SS I p. 361) is de enige plaats waar ik Eggardus comes van cap. 24b heb kunnen vinden.

24. Willelmus Procurator, Chronicon (WHG 1904). Chronographia cap. 66-84f, benevens de hierboven genoemde berichten. Uit het Chronicon kunnen ook citaten van Marinus Polonus zijn gekomen, maar het enige geval waar we het kunnen controleren, is cap. 68a, waar het bewaarde Procurator-handschrift een regel heeft overgeslagen die bij Beke wel voorkomt; het bericht bevindt zich trouwens ook nog bij Vincentius. Het verzwakt ons vermoeden dat Beke het bewaarde handschrift zou hebben gebruikt, maar weerlegt het niet.²

25. Melis Stoke, Rijmkroniek van Holland (Brill WHG 1885), in Chronogr. cap. 7-81b, meestal ter aanvulling van andere bronnen. Beke's tekst klopt meer met de lezingen van de hss B en C dan met hs A, maar er kan wel een onbekend hs van de Rijmkroniek in het klooster Egmond zijn geweest.

26. Er is in Egmond een geschrift geweest, dat door Willelmus Procurator wordt vermeld, p. 130: *Si autem, qualiter dictus comes se cum Traiectensibus habeat, queritur, liber cronicorum Egmondensi cenobio videatur.* Hieruit zou bijv. cap. 81b afkomstig kunnen zijn.³ Misschien staat met deze verloren kroniek in verband het verslag van de reis van abt Floris Utenhage (Pijnacker Hordijk, BVGO IV¹, 1900), p. 174, waaruit enige woorden in cap. 8 ontleend zijn, althans kunnen zijn.

Een dergelijk verband wordt gelegd door Dr V. Roefs O.C., De Egmondsche Abtenkroniek van Johannes a Leydis (diss. Nijmegen, 1942), blz. 78: „Het is namelijk onzes inziens aan geen twijfel onderhevig, dat dit reisverhaal . . . niet als een afgesloten geheel is te beschouwen. Het is, dunkt ons, een deel van een grooter verhaal, misschien van een kroniek, die verloren is gegaan en waarvan ons alleen het gepubliceerde gedeelte is bewaard gebleven . . . Zou nu het geheel dat wij veronderstellen, die kroniek als men wil, misschien ook het uitgebreide verhaal over

¹ Pogingen om het schrift van deze verbetering te vergelijken met de mogelijke autografische aantekening bij Procurator, zijn mij niet gelukt.

² Zie hiervoor blz. IX.

³ Of het vermelden van „quadam antiqua cronica ejusdem dyocesis sive episcopatus” (Muller, Carualrium p. IX noot 7 en 50 noot 3) er ook nog iets mee te maken heeft, weet ik niet.

dezen abt bevat hebben, dat wij lezen in het *Chronicon Willelmi Procuratoris*’, nl. p. 38–41.

IV. Utrechtse bronnen

27. Overoude Tafelen (uitg. N. B. Tenhaeff, *Diplomatische Studiën*, diss. 1913, blz. 55–56). *Chronogr.* cap. 2–4, tussen andere bronnen door. De overeenkomst is ontwijfelbaar, maar bij de nogal late overlevering van de Tafelen is het niet ondenkbaar, dat de verhouding omgekeerd is, of dat ze met behulp van de *Chronographia* zijn omgewerkt. Tenhaeff plaatst ze op omstr. 1270, maar volgens Coster zijn ze „niet ouder dan het begin van de 14e eeuw”.¹ Behalve het hs dat Tenhaeff noemt, hebben wij de Tafelen nog gevonden in het Beke-hs D3 en bij Theodericus Pauli.²
28. *Annales Sancte Marie* (uitg. S. Muller Fz, *BMHG XI*, 1888, p. 472–481). Gebruikt, evenals het volgende werk, alleen voor enkele jaartallen en losse feiten. Het is merkwaardig, dat verschillende berichten die Beke hier heeft kunnen vinden, niet zijn gebruikt. Met zekerheid is alleen het gebruik der *Annales* in cap. 49b vast te stellen. Met zekerheid, althans met dit voorbehoud, dat in Egmond een Utrechts annalenwerk aanwezig is geweest (*Annales Trajectenses deperditi* of iets dergelijks), dat met de *Annales Sancte Marie* nauw verwant was, en dat zou Beke’s bron kunnen zijn.
29. *Catalogus episcoporum Trajectensium* (uitg. Muller, *BMGH XI*, p. 485–496). Alleen enkele losse feiten.
30. *Narracio de Groninghe* (uitg. Pijnacker Hordijk, *WHG 1888*). Grondig gebruikt *Chronographia* cap. 54–67.

V. Oorkonden

Een groot aantal oorkonden moet zijn gebruikt, meestal voor slechts enkele kleinigheden. Er is in Egmond een exemplaar van het *Cartularium* van het Sticht geweest³. Verder zijn er veel oorkonden gebruikt, of vermoedelijk gebruikt, waarbij we dikwijls kunnen vaststellen dat ze tot een of andere Egmondse verzameling moeten hebben behoord, maar dikwijls ook niet. Die oorkonden zijn soms in de tekst ingevlochten en dus in rijm overgebracht, soms letterlijk opgenomen. In het laatste geval zijn er steeds stukken uit weggelaten, blijkbaar door de auteur minder relevant geacht; er is slechts één oorkonde geheel opgenomen,⁴ maar niet zonder wijziging.

¹ Coster, *Kron. Beka*, blz. 282 noot 2.

² Pauli, handschrift UB Utrecht n° 1650, pag. 346–348; Trier, *Stadtbibl. ms n° 1288 f° 88*; het laatste evenzo uit het origineel van het eerste afkomstig. Pauli heeft een aantal varianten, niet van groot belang.

³ Muller, *Het oudste Cartularium van het Sticht, Utrecht 1892*, blz. VIII–X.

⁴ Coster, *Kroniek Beka*, blz. 257.

Van oorkonden die nergens anders zijn overgeleverd, is het feit dat Beke ze rijmloos weergeeft, een bewijs van hun bestaan; uiteraard niet van de juistheid van de overlevering.

VI. *Kalendaria en necrologia*

Van geen enkel bewaard werk van deze aard kunnen we het gebruik bij Beke bewijzen. We kunnen slechts zeggen, dat hij over vrij veel necrologische gegevens moet hebben beschikt. De pogingen om Egmondse necrologia te reconstrueren zijn alle mislukt, en omdat Beke's berichten kunnen dienen juist ter reconstructie, moeten we ze als zelfstandige gegevens beschouwen. Wij geven daarom geen wijzigingen bij berichten van deze aard, tenzij er problemen van tekstcritiek zijn.

In een aantal gevallen noemt Beke zijn bron:

- cap. 1 reg. 26 : teste philosopho – Aristoteles.
- cap. 2 reg. 12–13: sicuti Romana narrant annalia – overgenomen uit Martinus, die zegt: ut ait Paulus diaconus in hystoriis Romanorum. Het verhaal dat volgt, staat echter noch bij Paulus, noch bij Martinus.
- cap. 3 reg. 13 : ut Romana canit hystoria – Martinus Polonus.
- cap. 5 reg. 1 : Tractatus de proprietatibus rerum – Bartholomaeus Anglicus.
- cap. 7 reg. 1 : sicut Anglicana promit hystoria – Beda, Historia ecclesiastica.
- reg. 14–15: creditur, legitur (nodig voor het rijm) – idem.
- reg. 15 : ut Ecclesiastica narrat hystoria – idem, maar het staat ook Vita I Adalberti.
- cap. 13 reg. 2 : in libris antiquis – misschien Vita Willibrordi.
- cap. 14 reg. 6 : que conscripta sunt in ipsius hystoria – Vita Willibrordi.
- reg. 16 : legitur, creditur – Vita Adalberti.
- cap. 15b reg. 15–21: quidam tamen asserunt . . . ex privilegiis vel hystoriis . . . nullam certitudinem – onbekend.
- cap. 16 reg. 7–8 : presentis epistole consultationem scribi fecit – brief van Bonifacius.
- reg. 52 : hanc epistolam – idem.
- cap. 18 reg. 20–21: tractatus de vita sive de conversacione sua – Vita Gregorii.
- cap. 22b reg. 12 : qui apocripha fingunt gesta, dicentes . . . woordelijk uit Stoke overgenomen.
- cap. 22c reg. 3–4 : nusquam aliud invenitur in cronicis vel gestis – het graf van bisschop Harmakarus is onbekend.
- cap. 24d reg. 12 : cronographorum ignavia – Beke klaagt dat hij geen bron heeft.
- cap. 27b reg. 3–4 : ut creditur – Vita Ieronis.
- cap. 28a reg. 13 : sicut quidam tendunt – Stoke.
- cap. 29 reg. 4 : modernis latet – graf van Hungerus is onbekend.
- cap. 30c reg. 3–4 : Regino Prumiensis abbas in cronica sua – Regino.

- cap. 33 reg. 3 : ut creditur – onbekend.
 reg. 15 : ut fertur – Chronicon Egmundanum en Stoke.
 cap. 35a reg. 1 : sicuti Longobardorum narrat hystoria – Liudprandi Antapodosis.
 reg. 9–10: ut quidam tradunt – onbekend.
 cap. 38b reg. 4 : secundum relacionem antiquorum – onbekend.
 reg. 16 : nostris quoque temporibus – lijkt ooggetuigenbericht.
 cap. 40 reg. 11–12: quispiam de canonicis maioris ecclesie vel monachis Sancti Pauli – weten de plaats van het graf van Ansfridus.
 cap. 51 reg. 21 : exprimitur in vita Bonifacii – vermoedelijk verwijzing naar cap 16 en niet naar een Vita Bonifacii.
 cap. 52 reg. 13 : secundum antiqua privilegia – oorkonde.
 cap. 65b reg. 2 : ut fertur – Caesarius de Heisterbach.
 cap. 68b reg. 13–14: Willibrandus . . . asseruit – Peregrinatio Willibrandi.
 cap. 70h reg. 4 : hanc epistolam – onbekende oorkonde.
 cap. 72f reg. 2–3 : subsequentem litteram – oorkonde.
 reg. 26 : hec epistola – onbekende oorkonde.
 cap. 75c reg. 18 : cartam – onbekende oorkonde.
 reg. 54 : ut quidam tradunt – niet Stoke of Procurator.
 cap. 78a reg. 15–16: huiuscemodi litteras – onbekende oorkonde, in rijm omgezet.
 cap. 84a reg. 11 : ut quidam asserunt – Procurator.
 cap. 84c reg. 3+11: tenor subsequentis epistole, in hac epistola – brief, overgeleverd door Procurator.
 cap. 84e reg. 7 : forma compositionis – onbekende oorkonde.
 cap. 84f reg. 3 : hanc epistolam – brief, ongeveer overgeleverd door Procurator.
 cap. 85a reg. 10 : huiuscemodi litteras – onbekende oorkonde van 1338.
 cap. 87 reg. 58 : prout asserunt – (ooggetuige-?)bericht over het lijk van graaf Willem IV.

XVII. OUDERE UITGAVEN

In de zestiende eeuw zoeken onze humanisten naar oudere schrijvers, en als ze zich met historieschrijvers bemoeien, kunnen ze moeilijk Johannes de Beke voorbijgaan. Wilhelmus Heda, die gestorven is in 1525, heeft een geschiedenis der Utrechtse bisschoppen geschreven, waarbij hij Beke, voor zijn tijd nogal kritisch, grondig gebruikt; zijn werk is enigmate een uitgave van Beke-fragmenten.

Maar de eerste die zich tot een uitgave van de Chronographia heeft gezet, is Suffridus Petrus.¹ Hij heeft van 1564 tot 1567 in Leuven verkeerd, waar hij de nodige

¹ Levensbeschrijving bij Waterbolk, Twee eeuwen Friese geschiedschrijving, diss. Groningen 1952, blz. 9 en 15.

handschriften heeft verzameld. Zeven jaar later heeft hij tekst en appendix gereed, blijkens de volgende aantekening: *Chronicon Ultrajectense, Becano auctore, cum sua appendice, utiliter excudetur. J. Molanus, apostolicus et regius censor. 7 aug. '74.*¹ De appendix is nog in dat handschrift aanwezig, maar de tekst van de *Chronographia* is er niet meer; misschien is die na het drukken weggegooid.

Furmerius zegt op blz. 4 van zijn (ongepagineerde) voorrede, dat Suffridus Petri Leovardiensis het werk van Beke („*hoc opus Iohannis de Beca*”) heeft gecorrigeerd met drie afwijkende exemplaren die hij van Leuvense professoren heeft ontvangen („*ad tria adversa exemplaria a doctis viris Lovanii accepta diligenter corrigeret*”) en omdat het in doorlopende tekst was geschreven, voor het gemakkelijker lezen in capita verdeeld („*quia uno contextu conscriptum erat, commodioris lectionis gratia in capita distingueret*”). Dit moet wel slaan op hs A2bis, waarin Suffridus aantekeningen heeft gemaakt en dat is verdeeld in capita. Het is een copie van A2, met zeer onbekwame hand gemaakt. Niet duidelijk is, of dit exemplaar voor Suffridus is gecopieerd of dat hij het heeft gekregen. In dit laatste geval heeft hij niet gezien dat het een copie van A2 was, zodat hij de lezingen van deze hss als dubbel bevestigd heeft beschouwd.

Verder heeft hij een exemplaar gereedgemaakt, vermoedelijk als eerste poging tot persklaar maken van de hele tekst, door mij als S aangeduid, waarin hij A2 copieert met enkele lezingen van B en ook met de continuatie van B, dus niet die van A2. In A2bis vinden we invoegingen uit een G-handschrift, vermoedelijk G2. Hij heeft dus A2bis gecorrigeerd met B, A2 en G2, zo versta ik de woorden van Furmerius, maar ik ben niet geheel zeker.

In de opdracht aan de lezer, blz. 189 van zijn uitgave, zegt Furmerius het iets anders. Suffridus Petrus zegt, dat hij vijf exemplaren heeft gebruikt. Als we aannemen, dat S wordt meegeteld (dus S, A2, A2bis, B en G2), klopt dit. Hetzelfde verschil van één eenheid vinden we, wanneer Furmerius zegt, dat hij zelf ook nog een exemplaar had, nl. E3. In de voorrede spreekt Furmerius dan van een vierde exemplaar dat hij toevallig in handen kreeg („*mihi quartum quoddam exemplar ejusdem operis, ex Bibliotheca Cornelii Cempii Groninga allatum, casu obtigisset*”), terwijl hij tot den lezer, blz. 189 zegt: „*Ego nactus sum exemplar sextum*”. Dit verschil verklaar ik, doordat naar verkiezing S en misschien A2bis worden meegeteld of niet.²

Furmerius meent, dat zijn exemplaar E3 een betere tekst heeft dan die van Suffridus („*quod in multis ab aliis tribus discreparet et tamen ceteris videretur integrus*”, blz. 4, wat betekent „beter”, niet „vollediger”, want E3 is verkort; op blz. 189-190 spreekt hij van „*adjecta, etiamsi auctoris nostri non essent propria*”); hij acht de andere exemplaren vermeerderd, maar hij drukt toch maar de tekst van Suffridus af („*nec tamen ejeci ea quae alioqui commode videbantur adjecta*”).

¹ Prov. Bibl. Leeuwarden 65H f° 63'. Molanus is overleden te Leuven in 1585.

² Pas later heeft Suffridus het *Chronicon Hollandiae* van Pauli leren kennen, zie *It Beaken XII* (1930), blz. 181 vlgg.

Hoewel Furmerius zijn eigen continuatie achter de kroniek afdrukt, blz. 106–109, laat hij ook die van Suffridus („ipsa verba quae Suffridi libro sunt addita”, blz. 190) afdrukken, nu naar hs A2bis.

Wat men gewoonlijk de uitgave van Furmerius noemt, mogen we wel in belangrijke mate aan Suffridus Petrus toeschrijven, wat Furmerius zelf dan ook doet: op het titelblad staat: auctore Suffrido Petri.

Ook Janus Dousa, zegt Furmerius, heeft van Beke veel gebruik gemaakt, maar alleen Suffridus heeft ongeveer 36 jaar geleden deze auteur willen publiceren, wat door zijn dood is verhinderd (blz. 2 van de ongepagineerde opdracht). Die opdracht is gedateerd 21 juli 1611, dus we komen op 1575, wat wegens het „ongeveer” wel mag worden gelijkgesteld met de 1574, waarin het imprimatur is verleend en waarmee de appendix eindigt.¹

Suffridus Petrus is de eerste geweest die het bewijs heeft geleverd, dat de Chronographia eindigt met de woorden „ . . . filio suo commendavit”. Hij heeft in het hs S aangetekend bij deze plaats: Hactenus Bekensis, en bovendien vinden wij in zijn excerpt van een hs van Theodericus Pauli de volgende woorden:

Anno 1345 postquam imperatrix in Bavariam regressa comitatum Wilhelmo palatino filio suo commendasset, Johannes de Beke finire videtur historiam suam.

Primum quia dedicavit Wilhelmo palatino duci comiti Hollandiae et Johanni episcopo suum opus, ut apparet in praefatione auctoris; nec enim alius ullus fuit Hollandiae comes idem et palatinus comes ac dux Bavariae, neque quisque Johannem episcopum Wilhelmus comes synchronon habuit.

Secundo quia nullum exemplar aliud post hunc locum cum nostro convenit, sed omnia diversa sunt.

Tertio quia et ipsa quae huic sequuntur manifeste corrasa sunt neque Becani stylum (hier ontbreekt een werkwoordsvorm; misschien is de bedoeling, dat deze zin in de volgende wordt opgenomen).

Quarto quia alia opera quae plura deinceps continent stylum Becani non referunt;

Quinto videtur laeti ominis gratia sub eiusmodi causula voluisse terminare opus suum, qua ille patronae sui favorem maxime emereret et diceret illum constitutum esse Hollandiae comitem et prologo consonat epilogus.

Sexto quis credat Becanum in eadem historia quam Vilhelmo dedicat, fuisse scripturum ipsum fuisse amentem factum.

Septimo post hunc ipsum locum declarat ipse hiatus historiae qui sequitur ea quae porro adiiciuntur ab aliis esse assuta. Nam cum anno 1345 Vilhelmus comitatum sit consecutus omissis quae interea temporis acta fuerunt ad annum 1460 (lees: 1360) subito transilitur.²

¹ De uitgave van Heda in 1613 lijkt mij wel geheel van Furmerius te zijn.

² Dit staat duidelijk op de continuatie I, aanwezig in A2 en A2bis.

Octavo Vilhelmus hic palatinus anno 1450 (lees: 1350) matri suae comitatum Hollandiae resignavit et sequenti anno propter eundem rursus cum matre bellum gessit.¹

Furmerius heeft de uitgave van Suffridus Petrus verzorgd, en hij geeft hem alle eer die hem toekomt.

Enige tijd later zet Arnoldus Buchelius zich tot een nieuwe uitgave. De Universiteitsbibliotheek van Utrecht bezit een exemplaar van de eerste uitgave, dat door Buchelius voor zijn uitgave is bewerkt.² Hij werkt de tekst wat bij, maar zijn belangrijkste arbeid ziet hij in het leveren van commentaar, neergelegd in een grote verzameling noten.

Van de manier waarop hij de tekst bewerkt, geven wij het volgende voorbeeld. Het titelblad van Heda heeft de toevoeging: Altera editio emendatior et auctior studio et cura Arn. Buchelii Batavi I.C., in de gedrukte uitgave verkort tot: Notis illustrata ab Arnaldo Buchelio Batavo IC^{to}. Bekijken we de tekst van de Chronographia, dan blijken sommige verbeteringen wel en sommige niet in de 2e druk te zijn overgenomen. Zo is ed. Furm. blz. 193 reg. 2 v.o. het woord proinde door Buchelius doorgestreept en vervangen door provide; in de tweede editie is proinde blijven staan en alleen in margine staat: provide.

In ed. Furm. staat blz. 106: Gerardus de Florevel Branichomerius, wat in het exemplaar van Buchelius wordt: Gerardus de Florewyl vexillifer vel bannerius. De tweede uitgave heeft p. 118: Gerardus de Florevil bannerius seu vexillifer.

Buchelius citeert herhaaldelijk een MS meum, dat blijkt te zijn een door ons niet in aanmerking genomen hs, nl. UB Utrecht 783 hist. 16.³ Daaruit heeft hij een aantal varianten, die soms in de uitgave zijn opgenomen, soms niet. Een regelmaat kan ik daar niet in ontdekken. Furm. p. 9 onderaan heeft bijv. extruxit, wat Buch. heeft doorgestreept en in marg. vervangen door: collocavit. In de uitgave is deze verandering niet overgenomen, wat des te verwonderlijker is, daar het hs D3, bij de tweede uitgave ook nog gebruikt, deze variant ook heeft. Zo heeft in het Prooemium, ed. Furmerius reg. 6, het woord qui, foute lezing voor qm, zijn leven gerekt tot in de tweede uitgave, hoewel Buchelius in zijn annotaties de wijziging in quoniam aangeeft.

Het belangrijkste acht Buchelius kennelijk zijn vele noten. Die zijn in de editie soms ongewijzigd overgenomen, soms verkort, soms uitgebreid. Zo is de tweede editie wel met gebruik van de aantekeningen van Buchelius gemaakt, maar toch wel sterk gewijzigd. Zij is, na de dood van Buchelius, verzorgd door Gijsbertus Lap van Waveren.⁴ Deze heeft nog een ander hs gebruikt, nl. zoals reeds gezegd D3. Dit

¹ Hs. Prov. Bibl. Leeuwarden 65D f° 25-29.

² UB Utrecht 793 Hist. 9.

³ Het wordt door Coster als n° 16 geregistreerd; het behoort tot groep D, maar heeft zoveel interpolaties, dat het als een Beke auctior moet worden beschouwd. Het is niet het latijnse voorbeeld van de Nederlandse vertaling, daar deze op een A-hs berust. Er komen verhalen in voor die niet in die vertaling staan, bijv. dat over bisschop Udo van Maagdenburg, dat wij vinden bij de Clerc uten laghen landen, ed. De Geer, blz. 28-29.

⁴ Müter, Gijsbertus Lap van Waveren in: Arch. Gesch. Kath. Kerk in Ned. I, blz. 169 (1959).

heeft vooral de uitbreiding met de *continuatio V* opgeleverd, voorzover zichtbaar zonder veel emendaties. Wat het aandeel van Buchelius en van Lap precies is geweest, heb ik niet nagegaan¹: het is geen onderzoek naar de samenwerking in de geleerde wereld van de 17e eeuw. Of het hs A4, dat kanttekeningen van Scriverius bevat, ook nog invloed heeft gehad, weet ik niet; een bewijs heb ik niet gevonden.

Zo mogen we de eerste uitgave die van Suffridus Petrus noemen, in het licht gegeven door Furmerius; noemen we de tweede die van Buchelius, dan vergeten we daarbij het toch zeer belangrijke aandeel van Lap van Waveren, die eigenlijk alleen wordt vermeld op p. 122: Appendix ex MS^{to} codice Gisb. Lappii a Waveren, en voor de uitgave van Heda: Ex memoriis Lappii. Het is misschien wat overdreven om te zeggen, dat de editie van Furmerius eigenlijk van Suffridus Petrus is, en die van Buchelius eigenlijk die van Lap, maar het nadert de waarheid toch dicht.

In de toelichtende noten bedoel ik met „Buch” de aantekeningen van Buchelius, en met „Lap” de uitgave van 1643.

Enkele van de vele exemplaren van de tweede editie, die de Univ. Bibl. te Utrecht bezit, vertonen aantekeningen, meestal van historische aard, bijv. vergelijkingen met Gouthoeven of Veldenaer. Daarbij ziet n° 1574 Hist. 10b (Hs 4 K 6) er wel zeer sterk uit als door Casp. Burman voor een nieuwe uitgave bestemd te zijn, terwijl ook 1572 Hist. 10f (Hs 4 K 10) aantekeningen bevat, die duidelijk op een nieuwe uitgave wijzen. De hand is mij niet bekend. 1576 Hist. 10e (Hs 4 K 9) heeft vergelijkingen met het hs C van de *Chronographia* van de hand van Petrus Bon-dam. Er zijn nog meer exemplaren die voor de activiteit van geleerden van de 17e en 18e eeuw pleiten, en het schijnt dat er wel aanloopjes tot een heruitgave zijn genomen, maar het is er niet toe gekomen.

De grondige dissertatie van Coster in 1914 heeft geleid tot opdracht aan hem tot een nieuwe uitgave (12 nov. 1917). Kort daarna, 17 okt. 1924 gaat de opdracht over aan Prof. Dr I. H. Gosses. Deze heeft in zijn Beke-exemplaar² een aantal aantekeningen gemaakt, vooral wat de historische betrouwbaarheid van de continuaties betreft. Na het overlijden van Prof. Gosses in 1940 bleef de uitgave sluimeren, totdat ik bij schrijven van 24 februari 1953 de opdracht kreeg. Van vroeger werk van Coster, met wie ik een aantal prettige gesprekken heb gehad, was niets meer te vinden, maar zijn handschriftenindeling heb ik als basis van de uitgave kunnen gebruiken: in wezen heb ik er niets aan veranderd. Ik begon dan met een collatie van drie handschriften, uit elke groep één, en wel, omdat ze in Nederland aanwezig waren, A1, D3 en G3. Het was duidelijk, dat overeenstemming van G met òf A òf D de oorspronkelijke tekst moest opleveren. Daarbij ging ik uit van de waarschijnlijkheid, dat het oudste hs, A1 (dat in de oorlog door een ruil naar Nederland is gekomen), wel het dichtst bij de oorspronkelijke tekst moest staan.

¹ Bij bisschop Adelboldus merkt Buch. in zijn aant. op: In manuscripto meo circa finem huius capitis plura erant de vasallis Adelboldi iussu convocatis et beneficia sua recipientibus; quae cum mihi suspecta sint, cum Furmeriano vel Sifridiano codice omisi.

Men vergelijkte daarmee de noot g op p. 39 van de uitgave, en ook p. 117 noot y bij Heda. Mij lijkt de eerste van Buchelius, de laatste van Lap.

² Dat in persoonlijk bezit is van Prof. Van Winter, die het mij welwillend ter inzage heeft gegeven.

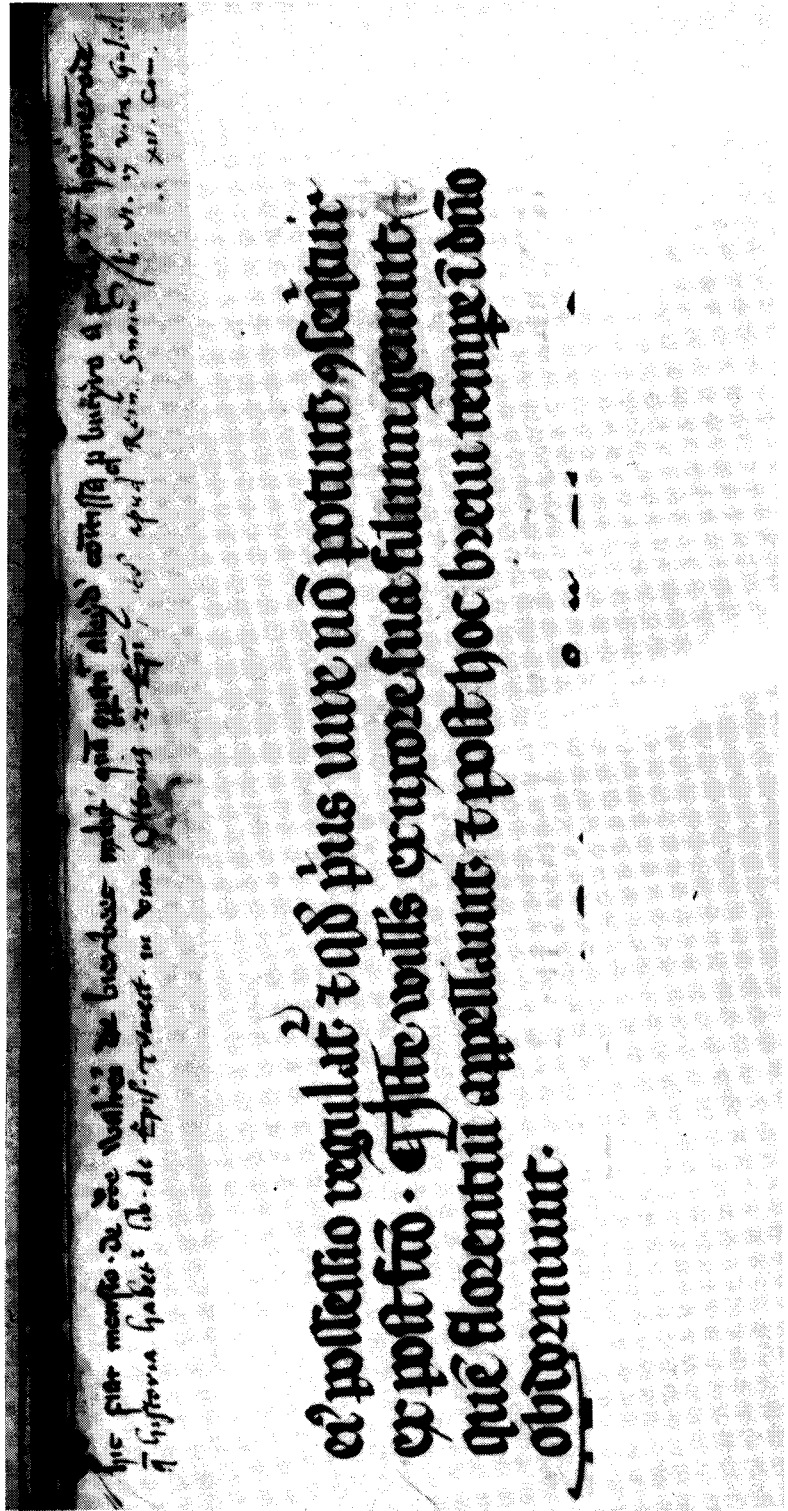
Dit laatste bleek geen werkelijkheid. Ik kwam voor de keus: A1 afdrukken met zo veel verbeteringen in de voetnoten, dat daar meer juiste lezingen zouden komen te staan dan in de tekst, of A1 afdrukken met zo veel wijzigingen, dat het A1 niet meer was. Men kan in de verslagen lezen, hoe langzaam mijn opvatting groeide, dat ik tot een gereconstrueerde tekst moest komen, zonder basishandschrift, en in 1960 viel, na verscheidene verhelderende gesprekken met de toezichthouder Prof. Dr J. F. Niermeyer, het besluit definitief. Wie in de Rijkscommissie daar tegen of voor is geweest, weet ik niet, maar Prof. Niermeyer heeft de Commissie weten te overtuigen. Inmiddels waren alle handschriften voor den dag gekomen, ook die van achter het ijzeren gordijn; speciaal F uit Brussel, dat ik aanvankelijk als irrelevant voor de tekst had terzijde gelaten, en de latere ontdekking M uit Groningen hebben mijn methode bevestigd. Zij werd intussen meer en meer verfijnd.

Een ander probleem was dat van de aanduiding der bronnen. Omdat Beke zijn bronnen vaak vrij gebruikt, leek letterlijke aanhaling mij wel gewenst. De Commissie besliste echter, dat de methode der *Annales Egmundenses* zou worden gevolgd, waarbij ik mij toen heb neergelegd¹.

Zo kon het werk in januari 1963 aan de toezichthouder worden overhandigd. Hij heeft het ter controle aan een assistent gegeven. Door ziekte van Prof. Niermeyer werd tijdelijk Prof. Post ingeschakeld, maar na zijn overlijden is een nieuwe toezichthouder benoemd, Prof. Dr F. W. N. Hugenholtz. Deze achtte de door mij voorgestane methode van bronaanduiding de juiste en wist de Rijkscommissie ervan te overtuigen. Dat betekende, dat ik alle bronnen opnieuw moest nagaan. De beslissing, of een zich voordoend vraagstuk moest worden onderzocht of niet, is uitsluitend genomen met het oog op de uit te geven tekst, met één uitzondering: een enkele uitweiding gaat in de richting van een mogelijke bewerking van de Nederlandse vertaling.

Ik hoop dat ik door deze uitgave de auteur Johannes de Beke wat duidelijker heb gemaakt, of tenminste dat ik de mogelijkheid van een betere kennis heb geboden.

¹ In het jaarverslag 1959, blz. 7, staat: Wat betreft de typografie verklaarde de Commissie zich voor die van de *Monumenta Germaniae Historica*: tekst in gewone druk, petit-druk en gespaticeerde petit-druk; korte opgave van de bronnen in de marge.

Willelmi Procuratoris Chronicon, Hamburg Stadtbibliothek Ms Hist. nr 17, fol. 20'
 (Pijnacker Hordijk, Uitg., blz. 4 en blz. 5 noot 5). Inl. p. IX, XXVII en XXXIII.

humeris trans ferre Et tunc qz p[er]m[an]ens
 in u[er]bo d[omi]ni p[ro]p[ri]etate[m] t[er]re[m] u[er]m[an]em p[ro]p[ri]etate[m]
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]
 q[ui] u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em
 et q[ui] u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em
 y u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em
 h[ic] e[st] fons m[er]it[um] imp[er]i agnoscit sub nom[ine]
 n[on] m[er]it[um] u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em
 d[omi]ni u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em u[er]m[an]em

De morte hungari presulis:

Anno d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]
 p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m] p[ro]p[ri]etate[m]

De adido traictey pontifice xis

Uel finto ynde h[un]gerico pontifice
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni

De g[ra]tia b[en]edicta q[ui]a suscita de adid[is] d[omi]ni

His temporibus s[an]c[t]o d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni

bus acceleravit alpinū assa in
ga trāscende coludowico regi
cont' guelforū insularū armipo
tent' assiste. Cū h' itaq; dispo
nebat' wilhelmus comes quo
rūdā factus cōsilio deiecit
p'mo q' cōsiliacōe d'g'is et
ipe rō nā visitāe curiā. ite
q' in apatu pulchre milicie
peraver' ad ytalīā. D'ns at' apli
cus festino r'ferere nūcio. fū
mā hac audiens ip'eavit ex
t'plo pontē i'fringi t'ns ro
danū q'cens idē comes eo
difficili' illic habet aditū de
mādans p' sentētiā etne mā
ledictionis ut r'diret ad p'ā
terrā. et q' i' auxiliū ludo
wic' r'g'is neq; r'et ad ytu
liā. Itaq; wilhelmus comes
ab i'choam via retrocedens
apud villā parisiēn' aliqui
tis diebus i' consilio r'g'is
frācor' detentus est. cui nō p' cōt'
vulgus flādrīe de nouo re
bellātie co'structus ē fidelissē.

De plie frācor' et flādrorū
Anno d'ni m' ccc' lxxv
philippus rex i' manu
forti descendit ad cōtatū
flādrīe in e' adu'to'ū deen
ter aduenit p'libat' comes
hollandie. Cū at' mōtem
cassilinū sua sign' ost' p'ce
pit et cū p' cōsuetū mo
rem i' inter utrāq; p'tem d'
bū pacis ordiānt' flādrēn'
at' festinauerūt ex t'plo de
p'dicto mōte descendē et d'gē
adhuc i' p'u'sū i'fra tento

rū suū p'ime. Anno cōpto
wilhelmus comes p'cepit tu
bis p'strepe. v'it' erilla tollē
et tumul'tiā vulgo cer
tati occurrē. p'ec' moza q'n
vtrāq; p'st' vni' a globata
p' r'ūphali laude m'cū labo
ris expleuit. donec flādrīe
p'plus demū lassitudie victa
in bello succubuit. Cūq;
at' strages hec 23 die mē's
augusti in q' flādrīen'
ad p'x' milia vel amplius
eruentissē sūt occisi. De gu
erra wilhelmi comitis adieu

Sub orientales frisonēs
Eodem āno wilhelmus
comes p' p'p'atione do
nini sui frisa orientalem
debellare d'p'ponēs dep'ucavit
i' mari p'p'atos crudelēs qui
rapinā ab agris v'ille mar
dēn' frequēter abduyerāt et m
tante nauigātes frisonēs
sepe submerserāt. demū per
quosdā v'endabiles abbates
et quos stauricēn' tumultus
belli i'missa est. et dies ad i'
loquēdū de cōd'ione pacis
in hierlem' assignus ē. vbi
tandē t'miato placito sub hac
forma cōp'ositiōis i'c' vtrāq;
p'tem sedus amicitie r'forma
tū fuit q'cens q'cū frisonēs
at' riuulū lance cōmanē
tes debēt i'fra biēniū mo
re va'salloz bona sua feo
dalia de manu p'dici cōt'et
suscepē et iusticiarios suos
absq; cōd'itione q'ius ad

Adit' h' cōm' d'
de d'ux' l'x' W'ame
cc' lxxv.

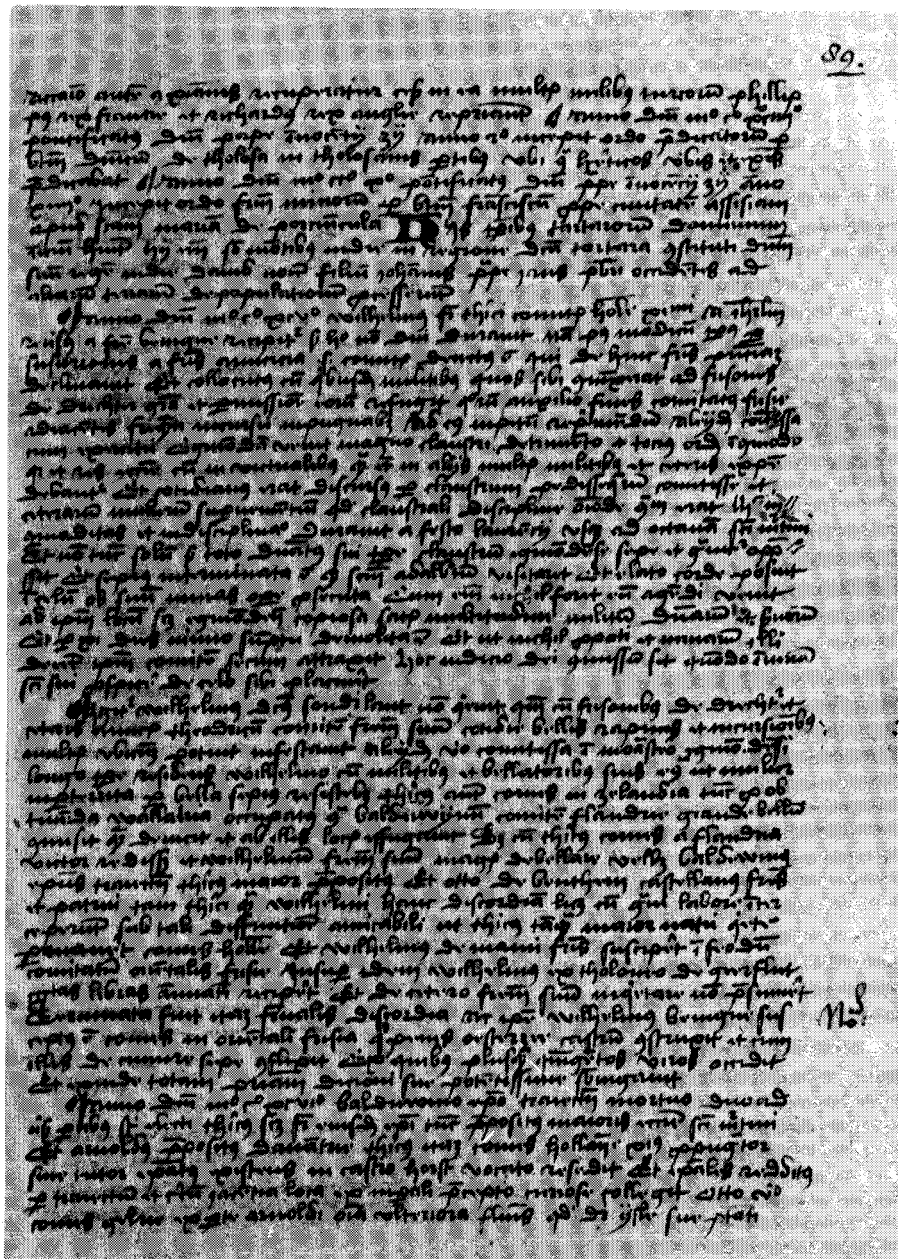
magnum de bassallie suis accepit liberta
 res 2gras omibz colubuit bnuolus neu
 gus cu flectensibz fecit a bauaria com
 ordiens comitatu halle gubernandu dicit
 ducl sine palarno suo filio committunt
 Qu post modicu mualu pro reginle dicit
 comitatu com dicit margareta matre sua p
 lia qut in flue mose in quo pho nla nca
 ti et submersi fuer et matre cu suis copliabz
 de finibz holladie et aeladie pfugauit Que p
 duitat ad comitatu hanome qd aliquit qd a
 nis glofe gubernauit et ibid in dno requieuit
 Quia de medio sublati idē wilhelmus dicit in
 dyocē filia dno de lancafter in agha. Is ste
 rilis modico anis supuuit Dic wilhelmus
 pte matris gemudu de weterige in fens sine
 mufa. Castru de nyemele flectu dyocē ob
 sidit et oino subit et magna pte dicit dyo
 cēse abussit et dauastant matre pua ut ue
 fuit de spa hereditate opudat qua pte dno i
 vindicta ut amedu est qm plaga maria pstru
 it qd oino furiosu effatu est et ad huc usq in di
 em hodiernu videtur sub ano dno qd ar luy
 eode modo laborat detentz in vinnit in han
 nonia ubi sub bona custodia restruat cu dicto
 wilhelmo suo furioso tota sua hanonie halle re
 ladic et westfrise in gubernatōe et defensionem
 alibi frater dicit wilhelmus furiosu dicit de ba
 uaria assistente De iohē dmerboch pte

Quoniam ipse iohē de arda flectu quo
 ad lardicu caluz uenit qm iohāne de
 inenboch qm mō flectu transfletu ad fidem
 flectu. Anno dno qd ar luy mō pte dno
 die vii ante decem igressu est et filia et anu
 nia caluz flectu in aua flectu. Inqna ad
 pulsu sua apone opulis eide obuia uenit
 ai uenit usq ad pome uenit et ibid in domo
 su spūs pōnstantibz occanctis sine uenit
 et pōnctis in medio caue ubi occanctis su pte
 motis est apm igressu inuenit pte dno et
 ab archidpauone dno pte dno debita flectu
 inuenit uenit dno ai pte Le dno igressu
 igressu est et in arda caluz uenit p
 uenit qua flectu pte dno qm pte
 dno in aua su saluatoe et sua dno dno
 te flectu pte dno et arda et dno pte
 flectu in aua qd uenit pte et uenit
 uenit dno idē iohē erat homo flectu et

De iohē dmerboch pte

Op dno dno pontif hanc dicit 25. p[er]sonas
 e[st] ep[iscop]o h[ab]et p[ro]p[ri]e 2 i[tem] dicitur in disciplina d[omi]ni f[un]d[am]enti
 si de d[omi]no or[atione] r[ati]o curia p[er] q[ui]busda[m] m[er]ito
 dicitur ac i[n] r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e r[ati]o[n]e m[er]ito i[n] p[ro]p[ri]e d[omi]ni
 q[ui]busda[m] r[ati]o[n]e m[er]ito q[ui]busda[m] m[er]ito r[ati]o[n]e d[omi]ni
 h[ab]et d[omi]ni i[n] m[er]ito r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e d[omi]ni d[omi]ni
 ex u[bi] p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e 2 f[un]d[am]enti Ep[iscop]o aut p[ro]p[ri]e m[er]ito
 q[ui]busda[m] f[un]d[am]enti d[omi]ni d[omi]ni p[ro]p[ri]e d[omi]ni
 m[er]ito ab s[er]v[ati]o[n]e // Quos se p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e m[er]ito d[omi]ni d[omi]ni
 p[ro]p[ri]e ne d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 ep[iscop]o m[er]ito m[er]ito m[er]ito m[er]ito // Et i[n] d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 me t[er]m[in]o p[ro]p[ri]e f[un]d[am]enti f[un]d[am]enti f[un]d[am]enti f[un]d[am]enti
 d[omi]ni i[n] p[ro]p[ri]e d[omi]ni p[ro]p[ri]e q[ui]busda[m] 2 ali[is] r[ati]o[n]e r[ati]o[n]e
 nam honore d[omi]ni n[on] aut p[ro]p[ri]e at p[ro]p[ri]e at p[ro]p[ri]e
 e[st] d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni i[n] r[ati]o[n]e m[er]ito m[er]ito r[ati]o[n]e
 libe[re] d[omi]ni p[ro]p[ri]e ut Ep[iscop]o d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 r[ati]o[n]e d[omi]ni i[n] b[en]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni r[ati]o[n]e h[ab]et i[n] d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni p[ro]p[ri]e // It[er]u[m] quod p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 ob[er]v[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e Ep[iscop]o d[omi]ni p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 Hugo b[en]e f[un]d[am]enti r[ati]o[n]e r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e
 ut p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e i[n] f[un]d[am]enti b[en]e d[omi]ni
 2 somn[us] r[ati]o[n]e m[er]ito d[omi]ni 2 i[n] r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e r[ati]o[n]e
 bella e[st] p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 i[n] p[ro]p[ri]e l[ib]e[re] p[ro]p[ri]e f[un]d[am]enti d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 Et d[omi]ni p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e i[n] d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni i[n] r[ati]o[n]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 r[ati]o[n]e d[omi]ni p[ro]p[ri]e ut f[un]d[am]enti i[n] p[ro]p[ri]e d[omi]ni 2 p[ro]p[ri]e
 i[n] ab ep[iscop]o p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e // P[ro]p[ri]e r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 m[er]ito p[ro]p[ri]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni p[ro]p[ri]e
 p[ro]p[ri]e i[n] p[ro]p[ri]e d[omi]ni 2 m[er]ito ad d[omi]ni d[omi]ni
 i[n] r[ati]o[n]e d[omi]ni // Tu aut ad assaltu[m] r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e
 p[ro]p[ri]e o[ra] 2 d[omi]ni d[omi]ni i[n] r[ati]o[n]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 i[n] r[ati]o[n]e m[er]ito i[n] r[ati]o[n]e m[er]ito d[omi]ni d[omi]ni 2 p[ro]p[ri]e
 r[ati]o[n]e r[ati]o[n]e h[ab]et i[n] p[ro]p[ri]e Ep[iscop]o aut n[on] h[ab]et p[ro]p[ri]e
 ep[iscop]o p[ro]p[ri]e r[ati]o[n]e d[omi]ni d[omi]ni si p[ro]p[ri]e m[er]ito d[omi]ni
 d[omi]ni d[omi]ni p[ro]p[ri]e ut p[ro]p[ri]e d[omi]ni p[ro]p[ri]e d[omi]ni
 p[ro]p[ri]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni 2 r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e d[omi]ni p[ro]p[ri]e
 i[n] r[ati]o[n]e d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni d[omi]ni
 i[n] p[ro]p[ri]e d[omi]ni p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e d[omi]ni d[omi]ni p[ro]p[ri]e

Hs B Brussel Kon. Bibl. Hs 6405-07 fol. 19'.
 Cap. 54a, 54b, 54c t/m excommunicata - reg. 12. Men merke de lacune in 54b reg. 4-5.

Hs M Groningen Bibl. der Rijksuniv. HS 119 fol. 89.

1e alinea Ann. Egm. p. 187 reg. 23 Accaron – reg. 26 repatriavit. Dan iets over stichting van Dominicaner en Franciscaner orden, en over de Tartaren.

2e alinea Annales Egm. p. 189 reg. 20–191 reg. 1.

3e alinea: zin over Wilhelmus dictus sonderlant (naam die ik alleen nog in de Breviculi Leonis heb gevonden); reg. 3 Beke 59a reg. 21 helemaal omgewerkt. Vervolgens reg. 31–43.

4e alinea cap. 60 zeer sterk bekort, 61 reg. 1–3 en verder weer vrijere samenvatting uit hetzelfde caput.